

V. Anti-tradiția edițiilor „britanice”

V.1. Istoria activității BFBS – ulterior UBS

Societatea Biblică Britanică și pentru Străinătate (*British and Foreign Bible Society*) a fost fondată, în 1804, pentru a furniza *Bibliei* în primul rând Țării Galilor (Steer 2004: 45-8). Statutul Marii Britanii de Imperiu global a permis însă fondatorilor să adauge imediat și o dimensiune internațională: propunerea „*Why not for the world?*” a venit firesc, iar societatea și-a propus să fie „o instituție care se naște într-o națiune pentru binele tuturor” (*ibidem*: 69).

BFBS și-a asumat o identitate de graniță, ca „o societate pentru furnizarea mijloacelor religiei, dar nu o societate religioasă” (*ibid.*: 170), ceea ce îi permitea să coopteze figuri politice importante, care aduceau capital de imagine și dădeau greutate inițiativelor Societății³⁰². *Bible Society* era astfel susținută, ca organism reprezentativ al intereselor (fie și doar culturale) britanice, de ambasadele Imperiului, care îi deschideau ușile șefilor de state și îi asigurau protecție,

³⁰² Printre ei, activistul anti-sclavie Wilberforce, fost guvernator al Indiei și lordul Teignmouth (primul conducător ales al societății) - un moderat, deschis spre un generos ecumenism, dar dependent de perspectiva protestantă. Chiar Regina Victoria devine membră, în 1838.

contrabalansând influența oricăror culte locale³⁰³. După cum afirmă unul din istoricii contemporani ai Societății, Roger Steer, acțiunile ei „trebuie luate așa cum sunt, căutând doar partea bună a lor” – căci nu se puteau aduce reproșuri în materie religioasă unei societăți laice. Marile cantități de *Biblie* puse în circulație nu au oprit, desigur, procesul de secularizare globală (și, cu timpul, inițialul *lack of supply*, s-a transformat în *lack of demand*³⁰⁴), însăși Societatea fiind, o expresie a acestui proces – chiar dacă, pe de altă parte, își aroga, optimist, reușita creării unei „noi ere a creștinătății”. În virtutea laicității ei, apela, pentru a strânge bani³⁰⁵ din cât mai multe direcții, la compromisuri arbitrare. La început, membrii societății s-au raportat la *Biblia* de la Geneva³⁰⁶, populară în mediul lor. Pentru că la aceasta deranjau notele și comentariile cu tentă calvină, s-a votat, pentru atragerea cât mai multor donatori³⁰⁷, publicarea de *Biblie* „fără note sau comentarii” ceea ce a devenit o „regulă fundamentală” a instituției. În aceeași manieră practică s-a argumentat, în 1825, și eliminarea cărților deuterocanonice (numite de englezi *Apocrypha*): *Biblia* de la Geneva nu le conținea, iar majoritatea donatorilor nu a dorea să ofere „banii proprii” pentru ceea ce era „addition to Scripture”, adică pe „legende” (Steer 2004: 160).

³⁰³ Cu care nu se putea angaja în dezbateri, devreme ce era o simplă organizație non-guvernamentală capitalistă, unde calitatea de membru decident se obținea prin sumele donate.

³⁰⁴ Vezi Steer 2004: 444.

³⁰⁵ Inițial, prin donații; mai târziu, în cazul ABS și UBS, printr-o campanie profesionistă de cereri de ajutor prin poștă (Robertson 1996: 221-2).

³⁰⁶ Ea era modelul Societății, în chestiunile privind notele și comentariile, precum și cărțile *Apocrypha* (Robertson 1996: xi).

³⁰⁷ „Without note or comment” era și o regulă ce ținea de colectarea banilor (Robertson 1996: 61): „Any attempt to underscore one interpretation rather than another would be to invite controversy and possible loss of support.”

Aceste reguli, atât de arbitrar stabilite³⁰⁸, au fost urmate cu sfințenie. Se interziceau introducerile pentru toate *Bibliile* nou-traduse, și nici măcar foile de text nu puteau fi trimise nelegate în afara Angliei, de teamă că cineva ar putea să adauge vreo prefață, și astfel să încalce „regula fundamentală”, sau vreo carte deuterocanonică, făcând astfel ca adevărul să devină „impur”³⁰⁹.

Se recunoaște azi, în unele autocritici vagi și generale, că membrii din 1825 aveau o cunoaștere slabă a realităților de pe continent, și nu au și-au imaginat că Bisericile (inclusiv cele protestante) vor avea obiecții față de operațiunile societății³¹⁰. O dovadă e că nici azi istoriile societății nu au informații valabile despre canonul biblic ortodox³¹¹ – și nicăieri nu se face legătura între rupțura în 1826 a Agenției Ruse de Socie-

³⁰⁸ Steer 2004: 347. Pe baza unor discuții între niște sponsori adunați întrâmplător se stabilea, în secolul XIX, prin vot, definiția *Bibliei*!

³⁰⁹ Regula „fără note sau comentarii” garanta că Societatea sprijină „the pure unmixed Text of the Bible” (*Rudis Indigestaque...* p. A2), Sau, cum spunea, titlul altui pamflet din 1832 publicat la Londra de Rev. John Kempthorne, furnizează „Comprehension without compromise”.

³¹⁰ (Browne 1859; I, 96). Și unii regretă (Batalden/Cann/Dean 2004: 4) abandonarea experimentului ecumenist inițial, și trecerea la canonul strict protestant, până în 1966. Neîncrederea creată de controversa din 1826 privind Apocrypha a dus de altfel la ruperea National Bible Society of Scotland, pe când „experimentul”, deși era un interconfesionalism pan-evangelic în primul rând, a fost totuși un precursor important al mișcării ecumeniste de mai târziu (*ibid.*: 39).

³¹¹ Steer (2004: 159) afirmă de pildă că Biserica Răsăriteană nu are nici o poziție privind includerea în Biblie a cărților Apocrypha (deuterocanonice). Faptul că ea reapare ca o colaboratoare atunci când poziția Societății se relaxează pe această temă (*ibid.*: 420 nu-i spune nimic. Admite doar că, în 1826, „they had not studied carefully enough the character of the version of the Scripture used by Protestants, Catholics and the Orthodox Church abroad. Or if they did, they did not think through the implications of their actions”).

tate și decizia acesteia din 1825³¹². Impactul negativ al regulii privind *Apocrypha* a fost minimalizat, pretinzându-se superficial că va fi o provocare care îi va stimula și pe alții să-și scoată singuri *Biblii* mai multe, cu *Apocrypha* (Steer 2004: 163-4), dacă vor voi – și, oricum, cele fără *Apocrypha* erau mai bune decât nimic (Canton 1904: III, 316).

Multe din greutățile întâmpinate de colportori pe teren veneau din lipsa comunicării și a tendinței de a subscrie totul avantajelor politice de moment ale britanicilor. La adăpostul protecției imperiale, pentru colportorii BFBS, tradițiile locale erau subiect de glume și ironii³¹³. A fost nevoie să treacă un secol și jumătate, și ca Anglia să-și piardă imperiul și o parte din forța financiară³¹⁴, ca să accepte, în final, de la americanii din ABS, amendamentul de bun simț la absurda regulă „without note or comment”³¹⁵: notele și comentariile care nu sunt *doctrinale* sunt foarte necesare pentru lămurirea pasajelor dificile – cum decide noul UBS³¹⁶, care promova, în locul

³¹² Rămâne un mister (Batalden 2004: 169) de ce „Russian Empire was the scene for the Society’ greatest international succes and its most conspicuous failure”, iar Canton (1904: I 404-22) nu face nici o legătură între „Catastrophe in Russia” și măsura din 1826, deși prezintă lucrurile cronologic.

³¹³ Văzute prin prisma confesiunii lor, ele erau „o caricatură de creștinism” (Steer 2004: 2011) Borrow, misionar în Spania, povestea cum ani la rândul i s-a reproșat că activitatea sa încălca dispozițiile Conciliului din Trent, totuși niciodată n-a fost curios să citească acel canon, pentru a da și alt răspuns decât că „e vorba de ceva vechi”, ci s-a mulțumit cu pârghiile diplomatice. Iar istoricii Societății aprobă această conduită – o adevărată marcă a BFBS, o bună bucată de vreme.

³¹⁴ În 1957, după afacerea Suez (Robertson 1996: 123 și Batalden/Cann/Dean 2004: 8). Finalmente, BFBS a ajuns o societate publică națională printre altele, chiar dacă dă încă atenție și situației externe. Între timp se luptă cu tot mai acuta lipsa de interes pentru Biblie la ea acasă.

³¹⁵ Abia în 1939 (Robertson 1996: 60-1).

³¹⁶ După 10 ani de la crearea UBS, a început să se dezvolte ideea că principiul *without note or comments* nu e suficient (Robertson 1996: 54).

fidelității literale față de tradiția *Bibliei* englezești, noțiunea traductologică de „transfer of meaning”³¹⁷. Sub egida UBS³¹⁸, mișcarea Societăților Biblice se întoarce la deschiderea de la începuturile BFBS, dar, chiar în noua atmosferă mai deschisă, notele³¹⁹ și cărțile Apocrypha rămân „thorny questions” (Robertson 1996: 117).

Societatea a avut la început o orientare ecumenică – recomanda angajaților „să servească adevărul, să evite controversese și să lucreze cu toate confesiunile”. Totuși, mediul închis al inițiatorilor³²⁰, avea orizontul ecumenic impregnat de protestantism: compromisurile admisibile pentru acel mediu nu erau neapărat la fel în întreaga lume. Inițiatorii au fost dezamăgiți să constate că în ciuda idealurilor „simple”, de „a face *Biblia* disponibilă într-o formă pe care toți să o poată înțelege și pe care să și-o poată permite (Robertson 1996: xii), nici BFBS, nici „sora” ei americană, ABS, n-au primit din partea Bisericii Catolică și Ortodoxă încurajările așteptate (*ibidem*: 2). Chiar și când relațiile cu celelalte culte s-au îmbunătățit, eticheta nu putea fi evitată – cum recunoaște Robertson (*ibid*: 61): „E naiv să crezi că Bible Societies erau

³¹⁷ Prin Eugene Nida, care l-a avut ca precursor pe Benjamin Jowett. UBS a pus de la început problema *calității* traducerii (Robertson 1996: 54).

³¹⁸ Întemeiată printr-o inițiativă din mai 1946 de BFBS, alături de American Bible Society, The Netherlands Bible Society and the National Bible Society of Scotland, cele patru Societăți Biblice cele mai active, și susținute de Cehoslovacia, Danemarca, Finlanda, Franța, Germania, Norvegia, Polonia, Suedia și Elveția. World Council of Churches, atunci în proces de formare, era de asemenea reprezentat.

³¹⁹ Steer 2004: 397 – după Nida, ele sunt chiar obligatorii pentru lămurirea contextului.

³²⁰ Comitetul General a avut, de la început în compoziția sa 15 membri ai Bisericii Anglicane, 15 membri ai altor denominațiuni creștine din Anglia, plus 6 membri străini (Steer 2004: 79).

altceva decât reformată”. ONG-urile religioase laice³²¹ sunt de multe ori paravane pentru prozelitismul confesional – acesta poate deturna neutralitatea oriunde o orientare doctrinară minimală nu este asumată de la început. Deschiderea ecumenică e sinceră și funcțională când este asumată și confesional.

Deși regulile pentru translatorsi prevedeau ca, la elaborarea unui text, să se protejeze sensibilitățile bisericilor locale (ai căror lideri trebuiau consultați despre eventalii termeni ofensatori), iar colportorilor li se interzice să denunțe vreun sistem de credință³²², *estrangement*-ul insularilor epocii mai ales față de cultura Europei estice producea șocuri culturale. Colportorii din Rusia acuzau cu vehemență, după momentul despărțirii Agenției Ruse de BFBS (1826), „idolatria” ortodocșilor veneratori ai icoanelor și ai Fecioarei Maria. Ortodocșii greci care nu agreau partizanatul Societății erau numiți fanatici, superstițioși și medievali. Traducătorii au preluat, și ei, astfel de excese în *Bibliile* britanice. Reacția britanicilor va fi însă cel puțin la fel, când BFBS ajunge în situația de a accepta ea însăși cel mai mic compromis³²³.

³²¹ Howsam 2004: 24. BFBS a fost mereu ceva între „o organizație evanghelică” (protestantă) și un „publisher” care respectă „customs of book trade”.

³²² Și să evite controversele (Steer 2004: 309, 325).

³²³ Atunci când se discuta, în 1971, la Louvain, la Conferința *Faith and Order* a WCC, alături de *Biblie*, și despre Conciliul de la Calcedon, în viziunea BFBS se complicau în mod greșit lucrurile, anulându-se „claritatea”(Robertson 1996: 84). Și alte societăți biblice au reacționat în același fel. Iar mulți protestanți s-au opus cooptării catolicilor și ortodocșilor în Forumul Agențiilor Biblice din suspiciune față de istoria lor de conflict cu protestanții. „Dogma catolică s-ar putea strecura în *Biblii*”, căci „orice traducere e o interpretare” – justificau ei acum reticența la astfel de asocieri (*ibid.*:178, 310). De altfel, în Anglia nu s-a putut publica, multă vreme, decât versiunea autorizată a *Bibliei* locale – și nici măcar reginei, ca anglicană, nu i se putea dăruii ceea ce Societatea publica pentru alții, lipsind cărțile *Apocrypha*, conform tradiției (Steer 2004: 384).

V.2. Istoria activitatii BFBS in Romania (cu referire la *Psalmi*)

În general, istoriile BFBS abia dacă amintesc despre România, care, față de cuprinderea globală a activității Societății, n-a fost o zonă prea importantă.

Primul și probabil cel mai important și mai bun lucru făcut de BFBS pentru români a fost, *Biblia* tipărită în 1819 prin Agenția numită Societatea Biblică Rusă. Era perioada de început a ONG-ului britanic, când se puneau bazele mișcării ecumenice, reluate mai târziu, și se colabora entuziast cu Imperiul țarist ortodox. Pentru basarabeni din Imperiu, cele 5.000 de *Biblii* (plus exemplarele de Noul Testament; 5.000 în 1919, separat față de cele 5.000 scoase în 1817 pentru Moldova și Țara Românească) au avut un rol important în păstrarea identității naționale. Câteva sute de *Biblii* au circulat și în Țările Române (Olariu 2003: 16). Conform regulii Societății, *Biblia* (o carte cu un format compact, frumoasă, bine legată, dar – o altă marcă a Societății – cu destule greșeli de tipar, din grabă) avea, în loc de introducere, o scurtă notă în care se preciza cine o tipărește – iar Noul Testament nu avea nici măcar atât. Importanța acestor tipărituri venea din faptul că s-a folosit, la sugestia mitropolitului Gavriil Bănulescu, textul lui Samuil Micu de la 1795 (Tappe 1968: 95), cu corecturi minore – era o adevărată ediție ecumenică a epocii.

Cererea și entuziasmul ortodocșilor pentru *Bibliile* tipărite a fost mare, și Bisericile locale și-au dat tot concursul, văzând la BFBS doar gestul nobil, nu și agenda nemărturisită. Inițial, spune Tappe, Societatea fusese informată că în România nu exista nicio traducere a *Bibliei*, și acțiunea ei pleca de la premisa că e mai ușor „să îndrepte (*amend*)” pe supușii creștini ai turcilor decât să îi convertească pe otomanii necreș-

tini³²⁴.

În Țările Române, Societatea intră, din păcate, abia după momentul radicalizării protestante din 1825, când spiritul ei inițial de deschidere se diminuase și renunțase la „experimentul ecumenist” (Batalden/Cann/Dean 2004: 4). Primul contact se face prin reprezentanța de la Smyrna (Turcia). Intențiile inițiale, din 1826, de tipărire a unei *Bibliei* românești fără Apocrypha, au fost abandonate, din lipsă de interes din partea *the Comitee*. Ulterior, agentul Benjamin Barker îi cunoaște, în 1834, la Constantinopol, pe viitorii domnitori ai Moldovei și Țării Românești, Mihail Sturdza și Alexandru Ghica, cărora le face vizite în Principate – din cauza opoziției prelaților greci, n-ar fi putut deschide subiectul *Bibliei* la Constantinopol. Reușește să tipărească, în 1838, la Smyrna, un Nou Testament – desigur, fără prefață, conform regulii Societății, dar copiind o versiune pe care i-o pusese la dispoziție clerul ortodox. Moldova nu acceptă deloc colaborarea, fiind prevenită de Patriarh. Totuși, în Țara Românească, mai mulți oficiali cumpără noua versiune pentru elevii de la Sf. Sava, dar exemplarele se distribuie greu, pentru că formatul și stilul tipografic derutau, părănd „prea profane”³²⁵. Se vând,

³²⁴ Tappe 1968: 91 – „Dated from Vienna, May 1811, von Hammer’s memorandum urged the distribution of the Scriptures in the languages of Turkey’s Christian subjects rather than in Turkish, on the ground that it would be easier to amend Christians than to convert non-Christians. He asserted that the Wallachians never had the Scriptures translated into their native tongue; that the Wallachians and Moldavians had only very few books printed”.

³²⁵ Tappe 1968: 103. Colportorii Societății Biblice Britanice nu conțineau să se mire de reverența ortodocșilor pentru textele biblice, notând stupefiați cum își făceau cruce rușii și sărutau *Biblia* (Steer 2004: 319) – deși ei „nu au suferit pentru ea” niciodată, cum nota recent un protestant cunoscător al tradiției răsăritene (Cooper 2003: 145-6), În schimb, pentru ortodocșii era uimitor să constate că principiul „Sola Scriptura” nu înseamnă deloc, la protestanți, mai multă deferență față de textul sacru, ci, dimpotrivă, mai multă îndrăzneală – tocmai din partea lor. Din punct de

totuși, câteva mii de exemplare. Barker stă un an și ceva în Țara Românească, (până în 1853), lucrând cu domnitorul, în ciuda clerului, și gândindu-se la variante de livrare a cărților în Moldova, prin Basarabia sau Muntenia.

Influența tipăriturilor BFBS începe să se vadă într-o libertate mai mare față de textul Biblic, astfel că și ortodocșii încep să tipărească unele extrase scurte, în formate mici, ieftine și comode, după model „britanic”³²⁶. Barker nu îndrăznește încă să ridice problema unui Vechi Testament tradus din ebraică, conform principiilor protestante – raporta Societății că așa ceva nu ar putea fi admis de cler (de altfel, în 1835 se emisese, deja o decizie sinodală grecească în această privință).

În 1854, îl regăsim Țările Române pe noul agent S. Mayers, care deja dubla prețul la Noul Testament din Țara Românească și Moldova din cauza cererii mari – mai multe mii de exemplare. Agenții Mayers, apoi și Colquhoun, excelent primiți de domnitor și, așa cum mărturisesc, tratați bine de români în genere.

La fel ca și la ruși însă, odată câștigată încrederea oficialităților prin tipărirea textului propus de clerul local, BFBS trece la editarea pe cont propriu a Noului Testament, apoi și a cărților Vechiului Testament – după standarde proprii: pe baza versiunii ebraice și fără cărțile deuterocanonice –, întreprindere pentru care continuă să primească un oarecare

vedere tehnic, unele din cărțile societății Britanice erau, desigur, adevărate realizări; totuși ele arătau nepotrivit în contextul nostru: într-adevăr, întâlnești, în arhiva Societății, formate diferite și curioase, de fiecare dată altul, dând o impresie de grabă și improvizatie; parcă prea mici, dar în același timp greu de ținut în mână, ci mai potrivite poate ca talisman. Uneori, Societatea publica în spațiul nostru și combinații inedite de cărți biblice (de pildă, la Iași au scos doar Vechiul Testament. Aristia a scos *Genesis, Isaia și Psalmii*, iar pentru bulgari se tipărea un volum conținând *Psalmii* împreună cu *Proverbele și Ecclesiastul*).

³²⁶ O spune chiar directorul Școlilor, Petre Poenaru (Tappe 1968: 103).

sprijin și de la cler, din bonomie, ignoranță și nesensizarea agendei prozelitiste, ori din considerentul că diferențele nu ar fi atât de importante, cum putea părea până la episodul conflictual privindu-l pe Cornilescu (la fel, se primea în continuare și *the cordial approval of the Russian Orthodox Church*³²⁷). O *Biblie* diferită, fără o prefață care să prevină asupra numeroaselor modificări, avea însă toate datele, obiectiv vorbind, unei fraude filologice, doar că BFBS socotea atunci aceasta o cale de urmat pentru „misiunea” confesională proprie.

V.3. Ediții de consemnat

În privința Psalmilor, e de consemnat în primul rând ediția din 1859 – „Psalmii”³²⁸ aparăruți la București, în traducerea lui de Constantin (Costache) Aristia, actor și om politic de originea greacă, traducător al Iliadei și amic al lui Ion Heliade Rădulescu. Supratitlul, *Biblia Sacra*, e de altfel comun cu cel al traducerii publicate la Paris în 1858, de Heliade Rădulescu, după primele cărți ale *Bibliei*. Spre deosebire de versiunea lui Heliade, care avea ca sursă Septuaginta, această traducere era „din ultima edițiune ellenică recorectată supra ebraiciloru archetipi”, conform paginii de titlu, adică se baza pe varianta „britanică” neogrecească³²⁹, și era doar „recorectată” după originalul ebraic.

³²⁷ Roe 1965: 63 – despre perioada 1905- 1919.

³²⁸ „Cu cheltueala Societăți Ierografice Britanice și Străine spre propagarea sfântului cuvântu în Bretania și la alte națiuni.”

³²⁹ Cum observă corect Savelovici (2012: 89) – spre deosebire de Florescu, care (2011: 83) spune, ambiguu: „tradusă după Biblia greacă”.

Folosește, în multe locuri, același limbaj burghez elevat al epocii³³⁰.

Apoi, o nouă traducere apare, în 1863, la București, fiind realizată de Keller, evreu creștin, agent al BFBS în Țara Românească, și de Ștefanide, român cu origini grecești. Începând cu această ediție, *Psaltirile* „britanice” poartă de regulă titlul „Cartea Psalmilor tradusă întocmai după textul original” (care insinua că Textul Masoretic, întrucât este în limba evreiască, ar fi varianta originală a *Psalmilor*). Versiunea continua aceeași tradiție a neologismelor ilizibile.

În 1866 urmează, tot la București, o ediție tradusă de Ieronim Voruslan, profesor de seminar ortodox. Aceasta suferă, în 1867, o revizuire în direcția Textului Masoretic din partea agentului William Mayer (de la London Jews Society Iași), fiind retipărită astfel, în același an, în tomul al II-lea al Vechiul Testament care se va încheia în 1869. Textul e reluat în *Bibliile* 1871 (Iași) și 1873 (Budapesta). Teologul ortodox Nicolae Nitzulescu va realiza o nouă revizuire, ce apare în *Biblia* de la Iași, în 1874, în *Psaltirile* vieneze din 1875, 1877 și 1881, și cele bucureștene din 1877, 1905, 1906 și 1917, apoi în *Bibliile*, tot de la București, din 1908, 1911 și 1921³³¹.

În fine, Dumitru Cornilescu publică, în 1920 „Cartea Psalmilor”, sub egida Societății Evanghelice Române, versiune ce e inclusă întâi în *Biblia* publicată de prințesa Ralu Callimachi, în 1921, apoi e propusă BFBS, care o tipărește în 1924, apoi în 1931 și de atunci încolo³³², fiind pusă în circulație pe o scară largă de colportorii Societății, care

³³⁰ Și Bălan 1914: 214 observa, contrariat, că această tendință de a folosi un limbaj elitist nu se potrivește unei traduceri destinate unui întreg popor, unui public de milioane de cititori.

³³¹ Edițiile sunt în aceste decenii foarte dese și fără modificări, astfel că numărul lor, nefiind clar specificat, e aproape imposibil de stabilit.

³³² Inclusiv edițiile neoprotestante post-Cornilescu (GBV și NTR), sunt tributare în mare parte acestuia (mai ales prima), vezi și Birtz (2013: 33) și Conțac 2011b: 223-5.

raportau succesul ei de piață – fie el și unul subvenționat. Cornilescu renunță la neologismele din vechile ediții britanice, în schimb de multe ori cade într-un limbaj excesiv de colocvial. În plus, el colectează, din edițiile precedente, și din traducerile occidentale Segond și Darby, toate sugestiile de interpretare a textului în direcția doctrinei protestante.

Promovând un asemenea text, colportorii cereau de la Biserica Ortodoxă, pe care în fond o subminau, toleranță, recunoscând pe de altă parte că nu înțeleg tradiția locală – lucru care astăzi li se pare nelalocul lui chiar și celor mai entuziaști istorici ai Societății³³³. Românii, la rândul lor, înțelegeau prea puțin mentalitatea englezilor și îi tratau cu mai multă toleranță decât mediile catolice, mai familiarizate cu agenda lor globală. De asemenea, conducerea de stat încuraja, din considerente politice, acțiunile Societății, dându-le tot gi-rul³³⁴.

³³³ „To the tortuous background of Balkan history between the wars the work of the Society's colporteurs appears curiously unrelated. From the standpoint of a later age one might wish to have seen an increasing involvement of the Society with the Churches, and particularly with the Orthodox Church in these countries. It must be recognised, however, that such involvement was not a basic element of the Society's policy between the wars. From the Orthodox it sought only tolerance and understanding; among Roman Catholics it sought nothing more than liberty, and whilst recruiting its staff almost 'entirely from small Protestant minorities, the Society was particular never to become so involved with any one of them as to become identified with it in the eyes of governments” (Roe 1965: 268).

³³⁴ „The Rumanian Government's attitude was one of more than mere tolerance, for a directive from the Ministry of the Interior issued in 1910 requested that every facility be given to the Society's Agents in the various provinces of the country, and emphasised their right to circulate the Bible by means of colportage. Here too the Orthodox clergy were generally well disposed, and on many occasions shared in the work of selling the Society's versions, but the major part of this task fell of course upon the colporteurs, two of whom lived permanently in Rumania, being joined from time to time by others from Servia or other neighbouring

Succesul versiunii Cornilescu a venit și în contextul în care colportajul abia se relua, cu un elan nou, după primul război mondial, în anul 1922. În 1924, se puneau la dispoziție aproape 100.000 de tipărituri. Este posibil ca la această creștere de tiraj să fi avut o contribuție și stilul traducerilor Noului Testament și *Psalmlor* publicate în 1921 de Cornilescu (descriș încă de istoricul BFBS Roe drept „an Orthodox scholar”). Deși versiunea nu a fost de la început adoptată ca text oficial al Societății în limba română, ea a fost ulterior pusă în circulație în tiraje tot mai mari, de colportorii Societății, dovedindu-se, cum spune Roe, „extremely popular”³³⁵.

Revenirea la un nou episod de colaborare ecumenică fructuoasă avea să aibă loc abia după ce în locul BFBS a început să acționeze UBS. Acest organism a reușit să găsească un *modus vivendi* cu guvernările comuniste din Europa de est (Robertson 1996: 248), inclusiv cu cel din România, contribuind la tipărirea *Bibliei* Ortodoxe de la 1968, cu concursul dat de patriarhul Justinian. La trei luni de la preluarea puterii de către Nicolae Ceaușescu, în iunie 1965, arhiepiscopul de Canterbury, Michael Cantuar, l-a vizitat pe Patriarh, iar, peste un an, acesta îi întoarce vizita, prilej cu care Cantuar îl îndeamnă să solicite UBS sprijin pentru tipărirea unei *Bibliei*. În urma demersurilor făcute de Justinian, autoritățile comuniste permit importul de hârtie (dinspre

countries” (Roe 1965: 75).

³³⁵ „Colportage was not resumed in Rumania until early 1922, partly owing to the difficulty of recruiting staff, and partly because chaotic transport conditions made it difficult to supply books to the depot in Bucharest. In 1924, however, nearly 100,000 copies were circulated, compared with 5,000 in 1920. This steadily increasing circulation was greatly stimulated by the publication in 1921 of a translation of the New Testament and Psalms by a Rumanian Orthodox scholar, Cornilescu. Although this translation was not at once adopted as the Society's official Rumanian text, it was widely circulated by the Society's colporteurs, and proved extremely popular” (Roe 1965: 267).

BFBS), pentru tipărirea a 100.000 *Biblii*, liderii americani ai Societății fiind încântați că-i pot ajuta pe creștinii de dincolo de Cortina de Fier – iar, în afară de ABS (alături de BFBS), au mai contribuit la suma pentru cele 160 tone de hârtie subțire și Societățile din Canada, Olanda, Norvegia și Suedia³³⁶. Hârtia și cerneala de tipar (tot englezească), au venit în tranșe, în 1968, iar cele 100.000 de exemplare au fost distribuite – câte 10-25 în fiecare din cele 8.600 de parohii, pentru a dovedi vocilor critice și suspicioase din rândul finanțatorilor că sprijinul pentru BOR a fost realmente util. UBS a cerut la schimb ca sprijinul să fie menționat în prefață (unde Patriarhul a lăudat în mod deschis „râvna” BFBS) și, mai ales, ca „și credincioșii din alt Țarc decât cel ortodox” să poată importa *Biblii* protestante. Împărțirea între Scripturile pentru ortodocși și protestanți lăsa problema într-un context nefilologic, iar protestanții păstrau aceeași dificultate de a înțelege rezervele Ortodocșilor – căci comunicarea între cele două spații, ortodox și protestant, nu era cu mult mai bună decât în urmă cu un secol. Se profita însă de recenta atmosferă de deschidere marcată de intrarea Bisericilor Ortodoxe WCC în 1961 (la Delhi) și apropierea UBS de Catolici cu care, în 1968, se parafau „principiile călăuzitoare pentru traducerea interconfesională”. Pentru munca *overseas*, americanii de la ABS contribuiau însă cu jumătate, iar BFBS and commonwealth cu un sfert (Robertson 1996: 135). Mai târziu, în anii ‘80, activitatea în România a intrat într-o fază de *stagnare*.³³⁷ Totuși, colaborarea s-a păstrat³³⁸ și continuă și azi, mai ales că

³³⁶ CBS, DBS, NoBS și SweBS.

³³⁷ Robertson 1996: 242-3: la noi, ca și la ruși, se consemna: „*very slow progress*”. *Biblia* Ortodoxă din 1968 cuprindea, în urma deciziei lui Justinian, Vechiul Testament din 1936, *Psaltirea* din 1957 și Noul Testament din 1951. Ea a fost tipărită rapid (Guvernul a sprijinit acțiunea, prin atelierele Arta Grafică), cu titlul de „probă”. Totuși, a fost o performanță simpla ei retipărire, chiar fără nici o îmbunătățire, până în 1989.

³³⁸ UBS a oferit hârtia și la următoarele reeditări (Conțaș 2011a: 74)

Societatea interconfesională românească a intrat în UBS în 1994.

Putem reține deci că, în legătură cu activitatea BFBS în România, s-a formulat o poziție ortodoxă oficială, recentă și la cel mai înalt nivel, prin poziția patriarhului Justinian: una, pe ansamblu, de apreciere – deși Patriarhul păstra, desigur, o reticență față de standardele protestante de traducere pe care le promova Societatea³³⁹.

Colaborarea, care astăzi e practic de neevitat, nu avea cum să nu aibă și limite, dat fiind că între viziunea Societății și cea a Bisericii Ortodoxe există mai multe tipuri de divergențe și incompatibilități.

V.4. Înnoire vs. stabilitate

Ideea protestantă a traducerii frecvente a textului biblic, pentru actualizarea permanentă a limbii și accesibilizarea mesajului, nu corespunde întru totul tradiției ortodoxe. Andrei Șaguna explica, în acest sens, că limba *Bibliei* unui popor „nu-

La fel, a continuat și acordul pentru difuzarea *Bibliilor* protestante. Erau 5 milioane difuzate în România între 1924 și 1981 (Birtz 2013: 32 și Savelovici 2012: 110). Pe site-ul Gideons International, editura declară că a distribuit România de după 1990, până în prezent, alte peste 9,3 milioane de *Biblii* (Cornilescu).

³³⁹ Românilor, ca și rușilor, li se reproșa această reticență de a adopta linia traductologică la zi în forurile de conducere ale Societăților Biblice, în timp ce Justinian se scuza, politicos. „UBS sought to encourage good modern translation in Orthodox majority countries. ... The Romanian Orthodox church was even more reserved. The Patriarch Justinian, with a smile, explained the situation in Romania: «I think you have observed that we have very many theological professors. You may also have observed that we do not have quite that many theologians»” (Robertson 1996: 200).

mai o dată se face”, restul fiind doar diortosiri, ca tăierile ramurilor uscate dintr-un „pom viu” (Șaguna 1856-8: vii). Prin polemica purtată cu Ion Heliade Rădulescu, mitropolitul îl oprea pe acesta din încercarea de a crea o *Biblie* în limbajul modern al vremii. Viziunea sa privind modificările minimale ce pot fi aduse textului biblic a fost urmată de edițiile 1914 și 1957 (în ceea ce privește *Psalmi*), iar ea s-a dovedit corectă, dat fiind că *Psaltirea* de linie e azi încă inteligibilă, pe când limbajul lui Heliade, modern la vremea sa, a ajuns desuet, arhaic și ilizibil³⁴⁰. În schimb, seria de *Biblii* și *Psaltiri* protestante din secolul XIX, a încercat, în virtutea unui spirit contestatar, să ducă la bun sfârșit experimentul lui Heliade Rădulescu, ruinându-și, prin limba excesiv de neologizantă³⁴¹ șansele de a deveni ediții de referință pentru un public mai larg. Dificultățile originalului grecesc al Septuagintei, și, mai ales, cele – recunoscute – ale Textului Masoretic (mulți comentatori protestanți sunt de acord azi că textul ebraic este în unele locuri corupt³⁴²), fac ca pasajele mai grele să sune, în traduceri succesive independente, de fiecare dată diferit,

³⁴⁰ Folosirea neologismelor, deși ușurează traducerea (oferind mai multe mijloace), aduce, pe de altă parte, conotațiile unei lumi diferite, secularizate, care pot fi derutante, false prin efectul lor, ducând la un transfer de sens „Si se complectarō ast fel cerul și terr’a cum și tot adornamentul lor. Și completō Dumnezeu tōte quāte a făcut; - și éccē bune fōrte (era)” traducea Heliade („Genese” 1,31 și 2,1-2). La Heliade se împleteau italianisme, franțuzisme și latinisme (Sporiș 2015: 332).

³⁴¹ În *Psalmi* lui Aristia (1859), Dumnezeu „produce” fân pentru vite, iar omul scoate „nutriment” din pământ (103,16/104,14). În versiunea Keller-Ștefanide, în 1863 dușmanii sunt *inamici*, iar versetele sună în stilul: „Sacrificați sacrificii de dreptate, și sperați în Iehova!” (4,5/6); „Dară eu, prin mare misericordia ta, întru în casa ta; și mă închinu în templulu tău celu sacru, în respectu cătră tine” (5,7/8); fiindu îngreunatu de aversiune, el nașce falsitate (7,14/15). Așa sună toată limba *Bibliei* din 1871: „Spre perfecționarea sântilor, spre lucrul serviciului, spre edificarea corpului lui Christos ... bărbat perfect” (Efes. 4,13).

³⁴² Un exemplu la îndemână este Ps. 2,12 (Janse 2009: 8).

producând, în loc de claritate, mai degrabă confuzie și neîncredere. Pentru mediul ortodox, sunt mai greu de admis situații în care versetele obscure să aibă „atâtea traduceri câți traducători”³⁴³: *Psaltirea* slavonă este practic neschimbată din secolul IX încoace, în timp ce „recitarea în felul evreiesc a psalmilor” îi deranja pe vechii pravoslavnici³⁴⁴. Biserica Greacă hotărât, în același spirit, la 1935, că textul elin al Septuagintei rămâne singurul autorizat pentru ortodocși – ca răspuns la inițiativele protestante de transpunere în greaca modernă (respingând deci versiunile produse de BFBS în limbile balcanice).

Principiul stabilității *Psaltirii* de linie, încă de la începutul slujbei în limba română (1710), a justificat reacția mediului monahal față de traducerile din prima jumătate a secolului al

³⁴³ Declaissé/Jacobson/Tanner 2014: 547 (despre versetul 67,31/68,30): *there are as many translations of this line as there are translators*. Într-adevăr, aici Aristia (1859) dă: „Ceartă fearăle din stuful de trestii, mulțimea taurilor, și viței popoarelor, (*până când fie care*) *va închina supunere cu părți de argint*, respândește popoarele, care iubesc resbeluri.” Contesa Calomira de Cimara (1922) traduce, din evreiește: „Spere fiarele din trestie, adunarea taurilor printre junci, noroadelor, *întinse pe covoare de argint*.” Cornilescu dă: „Înspăimântă fiara din trestii, ceata taurilor, cu vițeeii popoarelor; *calcă în picioare pe cei ce își pun plăcerea în argint!*” La fel se întâmplă și în versetul 14/13, cu *porumbița*: e înțeleasă fie ca pradă, fie ca statuie, fie ca simbol israelit. Din păcate, și în *Psaltirea* de linie apare o discontinuitate, în legătură cu acest verset (67,31/68,30): în 1914 se păstra „Ceartă hiarele trestiei, adunarea taurilor întru junicile popoarelor, *ca să se încue cei ispitiiți cu argin!*”, iar de la 1957, găsim: „Ceartă fiarele din trestii, ceartă taurii, ceartă taurii adunați împotriva junicilor popoarelor, *ca să nu fie depărtați cei care au fost încercați ca argintul.*”

³⁴⁴ De altfel, a fost trasat chiar un principiu în acest sens. A șasea comisie care a lucrat, în Rusia, la revizuirea *Bibliei* de la 1663, a decis menținerea oricărei expresii pentru care se putea găsi măcar o singură versiune greacă echivalentă, oricât de neînsemnată. Retraducerile se operau doar în cazul expresiilor confuze care nu se puteau identifica în nici o recenzie a Septuagintei păstrată (Cooper 2003: 128, 153).

XX-lea – fără vreo legătură cauzală cu scrierile mitropolitului Șaguna din secolul precedent. Ci, așa cum arăta Mircea Chialda, revizor al ediției 1957, statutul special al *Psalmilor*, integrați în toate slujbele bisericești³⁴⁵, face ca alterările lor să nu poată trece neobservate de masa credincioșilor, care le pot respinge, resimțindu-le ca pe un transplant nereușit.

De altfel, și în *Regulile* Societății pentru translatiori³⁴⁶ se enunța un principiu similar: păstrarea unei versiuni care a trecut testul folosirii practice – deși este neclar ce se înțelege prin „a trecut”, în cazul când el e folosit, chiar și după o intensă promovare, doar de către minoritățile anti-ortodoxe locale (pot acestea valida un text, în ciuda opțiunii majorității ortodoxe pentru de textul clasic?).

Sub imperiul unei false urgențe și al unei anume beții a globalității, misionarii englezi au realizat, uneori, traduceri hilare, care pe istoricii BFBS de azi îi amuză: în loc de „o coroană netrecătoare”, îi atribuiă lui Dumnezeu „o pălărie care nu se demodează” (Steer 2004: 238) etc. Printre greșelile și excesele de acest gen ale Societății, ar trebui să fie amintită și calitatea edițiilor în limba română, care nu s-a ridicat la nivelul eforturilor financiare și logistice depuse de Societate.

Aici însă, Cornilescu a intervenit cu o poziție contradictorie în ea însăși: a propus o versiune în „limba vorbită”, dar pe care o voia, în același timp, definitivă, scutită de ciclul reînnoirilor viitoare (Coțac 2014: 176) – era de altfel rodul unei inițiative proprii, spre deosebire de versiunile anterioare, comandate de Societate.

³⁴⁵ „Această sfântă carte este împletită atât de mult cu slujbele Bisericii, încât dacă psalmii s-ar scoate din cult, ar produce un mare gol” (Chialda 1964: 649). Observația e valabilă și din alt unghi: dacă s-ar face modificări, ele ar deranja – așa cum s-a constatat la revizuirea făcută, chiar de Părintele Chialda, în 1957.

³⁴⁶ „A revision should in most cases be limited to the correction and improvement of a version which has already stood the test of practical use” – Rules 1906: 12 (prevederea fiind reluată și de celelalte reeditări).

V.5. Accesibilizări aproximative

Socotită în general, drept cel mai mare succes al Societății în România³⁴⁷, pentru accesibilitatea ei, versiunea Cornilescu alunecă în extrema opusă față de încercările britanice precedente: eliminând neologismele și renunțând la tot ceea ce considera a fi calc, forțază deseori „clarificări” și transpuneri în limba populară, chiar cu prețul exactității.

Cornilescu traduce, de pildă, în 77/78,30: „*Dar n-apucaseră să-și stâmpere bine pofta*, mâncarea le era încă în gură” –, dependent de Segond (*Ils n’avaient pas satisfait leur désir*), deși originalul precizează că își „stâmpăraseră pofta” destul de bine: οὐκ ἐστερήθησαν ἀπὸ τῆς ἐπιθυμίας αὐτῶν ἔτι τῆς βρώσεως αὐτῶν οὐσης ἐν τῷ στόματι αὐτῶν (ⲓⲣⲏⲗ ⲉⲛⲓⲁⲓⲧⲙⲉ), tradus cu mai multă scrupulozitate de ediția sinodală 1914 (de linie) – *Nu s-au lipsit de pofta lor* – și de revizuirea din 1957: *Nimic nu le lipsea din cele ce pofteau*.

De asemenea, în 77,12/78,9, („Fiii lui Efraim, înarmați și trăgând cu arcul, *au dat dosul* în ziua luptei”), Cornilescu, ru-

³⁴⁷ Scrisorile purtate pe această temă se găsesc în Arhiva Bible Society (în special, la *Records of the Editorial-Translations Department – Romanian*). O parte din ele pot fi consultate, în traducere, în ediția, deși cu un spirit partizan, publicată de Emanuel Conțac: „Cornilescu are în mod cert un dar de a folosi limba română populară”; traducerea sa a reprezentat „o revoluție spirituală în rândul poporului”, „un eveniment de o importanță uriașă pentru națiune”, astfel că Societatea Biblică Britanică „a făcut un lucru măreț dând poporului român o versiune mare”, cu o „limbă română puternică și expresivă” (Conțac 2014: 93, 129, 137, 198). Totuși, agenții vedeau că limba folosită e mult prea liberă, că se joacă cu termeni precum „dreptate”, iar asta, după ce își dăduseră seama că au mai fost duși de nas, în privința traducerii tendențioase a „odihnei de sabbat”, de către un adventist român (Conțac 2014: 95, 145, 197).

pând chiar cu tradiția biblică britanică, adaptează o expresie care suna asemănător cu „tournèrent le dos le jour du combat” din Segond, dar sintagma, care apare în *Psaltirea* de linie, este folosită (poate și înțeleasă) greșit: „a da dosul” însemna „a da pe mâna...” („Și al vrăjmașilor mei mi-ai dat mie dosul” – 17,44/18,40), iar nu „a întoarce spatele”. Atât în grecește, cât și în ebraică (הִתְתַּנַּח), verbul e aici la persoana a 2-a, așadar nu vrăjmașii întorc dosul și fug (cum înțelege Cornilescu), ci Dumnezeu e cel care dă *dosul* lor psalmistului, astfel încât el să îi poată prinde din spate (sens permis de *νῶτον*, pe care îl păstrează și *Vulgata*, dar și versiunea King James). E drept, revizia ortodoxă din 1957 pierde și ea sensul din Ps. 17/18: *i-ai făcut să fugă*, dar la Cornilescu e totuși vorba chiar de o abatere de la principiul său privind înnoirea limbajului: apelează la o expresie arhaică, dar cu un sens eronat.

La fel, în 21/22,27, sintagma *famiiliile neamurilor*, traduce în limba curentă destul de nepotrivit *semințiile neamurilor*, lăsând loc interpretării prozaice a lui *neamuri*, în registrul casnic. De asemenea, în 65,1/66,2, unde, în locul versiunii de linie „Cântați numele Lui; *dați mărire laudei Lui*” (conform *ὄστε δόξαν*), Cornilescu pune: „*Cântați slavă numelui său. Măriți slava Lui prin laudele voastre*”, părând că înțelege *măriți* în sensul de *a spori*, desigur mai neașă ca sens, dar evident departe de intenția textului original (שִׁימוּ כְבוֹד תְּהִלָּתוֹ). (O observație asemănătoare se poate face și despre confuzia dintre participiul *urât* și adjectivul cu aceeași formă, în 13/14,1).

„Și n-am putut să văd” din 39,16/40,12 este tradus de Cornilescu, simplificator, după sugestia lui Segond, „Și nu *le* mai pot suferi vederea” – cu referire la păcate –, schimbând deci sensul: nu se tulbură vederea din cauza păcătoșeniei și a suferinței pricinuite de aceasta, ci pur și simplu psalmistul nu suferă să se gândească la păcatele proprii...

În 46/47,7, ψάλατε συνετῶς este redat de *Psaltirea* de linie: „Cântați *cu înțelegere*”³⁴⁸, συνετῶς însemnând *cu inteligență, cu înțelepciune*. Textul Masoretic are „zammrû *maskîl*” – זַמְרֵוּ מַשְׁכִּיל – , *maskîl* însemnând *cu atenție* sau *cu înțelepciune*, care ar putea fi redat deci prin „*cu luare aminte*”³⁴⁹. „Cântați *cu înțelepciune*” are și Aristia în 1859. Keller-Ștefanide dădeau o formă mai confuză: „Psalmodiați *cânteculu*”, iar din 1866 se preferă varianta scurtă: „Cântați *o cântare*” („Cântați-i *o cântare*” – 1867, „Cântați-i *cântare*” ulterior, așa cum se găsește și în unele ediții occidentale, ca Segond). Cornilescu pare preocupat doar de accesibilizarea expresiei atunci când alege, riscant: „cântați *o cântare înțeleaptă*”³⁵⁰.

³⁴⁸ Urmând o veche tradiție. P. Hurmuzaki: „*cântați înțeleptu*”; aici Nicodim și Băltăceanu preferă, totuși: „*cu pricepere*”.

³⁴⁹ Sens cu care apare în 40:1/41:2: „*cel care ia aminte* la sărac”. De la הַשְׁכִּיל, *înțelepciune, inteligență* – cf. 110/111,10. Vulgata are, în Psalmi iuxta LXX: *psallite sapienter*; iar la Psalmi iuxta hebraeos – *canite erudite. Psaltirea* slavonă dă: поите разумно – *contemplând, cugetând, înțelegând* (разумно însemnând, conform Miklosich, *prudenter, înțelepțește*).

³⁵⁰ Trebuie admis însă că aici s-a creat în Occident o întreagă tradiție. *Sing praises with a maskil*, dă *New International Commentary* (Declaissé/Jacobson/Tanner 2014: 430). Bible Works (Dicționarul W. Holladay) interpretează cuvântul în aceeași manieră: ca pe un termen tehnic ce descrie un cânt cultic de înțelepciune, pe muzică. Segond avea: *Chantez un cantique!* Iar Alter dă: *hymn joyous song* – explicând că a dedus acest sens din modul de utilizare în Am. 5,13 (Alter 2007: 167). Cheyne desprinde caracterul de termen tehnic din versetul 2 Par. 33,22 – unde, de asemenea, apare echivalența între termenul grecesc și cel ebraic. *Translator’s Handbook* înșiră psalmii denumiți astfel (32, 42, 44, 45, 52, 55, 74, 78, 88, 89, 143 – după numărătoarea Textului Masoretic), dând pentru verbul הַשְׁכִּיל, *a fi prudent, înțelept* și sensul de *a fi în stare*, desprins din 2 Par. 30,22, (Bratcher/Reyburn 1991: 302, 439). Amintește apoi mai multe alte transpuneri: *with all your heart* (New English Bible), *learn the music* (New Jerusalem Bible), a *skillful song* (Ediția Mitchel Dahood), a *hymn* (New Jewish Version), a *poem* (Spanish Common Language

Pasajul din 91/92,11 („și a privit ochiul meu către vrăjmașii mei și pe cei vicleni, ce se ridică împotriva mea, îi va auzi urechea mea” – 1957) este transpus de Cornilescu într-un limbaj vulgar atașând și un sens pe măsură. Traducerea sa („ochiul meu își vede împlinită dorința față de vrăjmașii mei și urechea mea aude aude împlinirea dorinței mele față de potrivnicii mei cei răi”) insinuează, dezvoltând o sugestie de la Segond și Darby, că psalmistul *dorea* răul potrivnicilor – în contradicție cu atitudinea lui David, care îl numește *iubit* pe Saul – II Reg. 1,23.

În spiritul apusean protestant, formele verbale ebraice, lipsite de sistemul timpilor din limbile europene³⁵¹ sunt interpretate într-un mod liber, uneori discutabil. Ca regulă, se preferă banalizarea prin prezentul general, atunci când o redare mai riguroasă ar păstra viitorul pentru imperfect și trecutul pentru perfect. De pildă, „Arderile de tot nu le vei binevoi” este redat, în 50,17/51,16, prin generalul: „Dar ție *nu-ți plac* arderile de tot” (deși verbul אָרַץ era aici la imperfect: אָרַצְתָּ), contrazicând chiar sfârșitul psalmului – unde Dumnezeu *binevoiește*, totuși, jertfele de viței (50,20/51,19).

Părintele David remarca, la Cornilescu, întrebuintarea, în Noul Testament, a unor termeni inadecvați într-un text religios destinat marelui public (David 1957: 38): *Nebunia lui Dumnezeu* – după Segond: *la folie de Dieu*, transpunând hipercorect grecescul τὸ μωρὸν τοῦ θεοῦ, redat, în 1 Cor. 1,25, de versiunea sinodală curentă (post-1951): „ceea ce pare...” sau, de ediția 1914: „Ce este nebun al lui Dumnezeu” (formulare perfect compatibilă cu originalul). Hiper-

Version) – *poem* transpunea de altfel și New Jewish Bible, ca titlu generic, în timp ce Ediția James Moffatt New Translation are: *odă*.

³⁵¹ De fapt, și pentru greaca veche se susține, în traductologia protestantă, irelevanța timpurilor și prevalarea aspectului verbal – teză impusă în special după apariția lucrărilor lui S. Porter și B. Fanning.

exactitatea lui Cornilescu face casă bună cu o anume dorință de a epata, de vreme ce nu oferă un înțeles suplimentar textului, în schimb produce o impresie neplăcută, a unei interpretări lipsite de reverență – și la fel cu cele ce urmează, în 1 Cor. 1,27-28 („slăbiciunea”, „cele josnice” etc³⁵²). Trebuie remarcat că dintre edițiile anterioare britanice până la Cornilescu, totuși nici una nu recursese la acest limbaj, preluat apoi servil de versiunile neoprotestante ulterioare (vezi GBV ori NTR).

În *Psalmi*, astfel de alegeri neinspirate de cuvinte compromit inevitabil în primul rând calitatea traducerii sub aspectul ei poetic. În loc de „că m-au înconjurat câini mulți” (21,17/22,16), Cornilescu preferă „că *niște* câini mă înconjoară” – în afară de valențele îndoielnice ale lui „niște” într-o poezie, nu se înțelege de ce mai e nevoie de o rugăciune dacă pericolul e minimalizat astfel, prin conotațiile peiorative ale articolului nehotărât. Același lucru, în cazul „căci *niște* oameni mă hărțuiesc” (în 55/56,1, în loc de clasicul „m-a călcat omul”) – aici, se poate bănui și substratul polemic: ortodoxiei, cu care traducătorul avea controverse, sunt doar „niște oameni”, fără harul pe care pretind că l-ar avea Biserica lor. „Multe sunt minunile și *planurile* Tale pentru mine” (39,7/40,5) – sună excesiv de familiar, dacă nu și neologic. Tot astfel, nu se potrivesc registrului poetic traducerii prozaice precum: „când *se vor face mari*” (77,8/78,6, în loc de „când *se vor ridica*”); „cu *instrumentul cu zece coarde* și cu alăuta” (91/92,3, evitând „în *Psaltire cu zece strune...*”); „omul *prost*

³⁵² În aceeași categorie poate fi inclusă tratarea versetului Mat. 1,24, unde se folosește pentru γυνή *nevastă-sa*, apelând la un registru excesiv de familiar, pe lângă tenta de negare a pururea-fecioriei Mariei. În edițiile 1859-1867 era „muirea sa”, iar în 1871-1917, femeea sa. Așa cum arată nota din Bible Works (lexiconul Gingrich), termenul grecesc „nu e în nici un caz lipsit de respect, dar nu există un termen englezesc general acceptat pentru el”, de aceea „cel mai bine e să se omită acest cuvânt”. Versiunile ortodoxe mai noi folosesc, în spirit pedagogic-catehetic, *logodnica*, ținând cont că e vorba de un caz izolat, nu de o înlocuire sistematică.

nu cunoaște” (91/92,6); „el bea din pârâu *în timpul mersului*” (109/110,7 – în loc de „*pe cale*”); „Cine este ca Domnul, Dumnezeul nostru, care locuiește *atât de sus*? El își pleacă privirile *să vadă ce se face* în ceruri și pe pământ (112/113,5-6); „marea a văzut *lucrul acesta* și a fugit, Iordanul s’a întors înapoi” (113/114,3); „Dumnezeul nostru este în cer, *El face tot ce vrea*” (113,11/115,3); „*tot ce are suflare*” (150,6 – în loc de „*toată suflarea*”) etc.

Astfel de formulări lipsite de savoare poetică sunt folosite, în principiu, din nevoia de a înnoi limbajul, care în vechea *Psaltire* de linie s-ar fi îndepărtat de limba curentă. Totuși, chiar și acestei întreprinderi îi lipsește consecvența, căci recunoaștem în versiunea lui Cornilescu multe expresii, formulări, soluții la probleme delicate de traducere a poeziei *Psalmilor*, care, fiind impuse deja culturii române prin versiunea de linie, sunt preluate ca atare: *vierme, nu om, ocară oamenilor* (21/22,6); *să fie rușinați și înfrunțați* (39,19/40,14); *nu mă lepăda de la fața Ta* (50,12/51,11); *a plouat peste ei mană de mâncare* (77,28/78,24); *Dumnezeule... neamurile în moștenirea Ta* (78/79,1); *varsă-ți mânia peste neamurile care nu te cunosc* (78/79,6); *umblă în întuneric* (81/82,5); *stăpânește în mijlocul vrăjmașilor tăi* (109/110,2); *fie numele Domnului binecuvântat de acum și până în veac* (112/113,2) etc.

V.6. Divergențele între Textul Masoretic și Septuaginta

Un important aspect al diferențelor generale între *Psaltirile* „britanice” și *Psaltirea* de linie ortodoxă o reprezintă folosirea ca sursă a traducerii a textului ebraic (Masoretic), în locul celui grecesc (LXX). Aici, tradiția protestantă a ajuns, în

1968³⁵³, la o reconciliere cu cea catolică, formând o unică tradiție biblică a Europei apusene – opusă însă celei ortodoxe.

Linia pe care BFBS merge cu strictețe, începând din 1825, promovează, urmându-l pe Luther³⁵⁴, textul ebraic drept sursă pentru traducerea Vechiului Testament. E vorba însă de o versiune stabilizată în secolul II, de Rabbi Akiba, în mijlocul controverselor cu creștinii³⁵⁵, vocalele fiind adăugate de

³⁵³ Prin documentul *Guiding Principles for Interconfessional Cooperation in Translating the Bible*.

³⁵⁴ Deși, pe de o parte, întemeietorul Protestantismului critica exegeza evreilor asupra Psalmilor pentru că excludea sensul profetic mesianic, după învățarea limbii ebraice, s-a bazat tot mai mult pe Textul Masoretic (Schwartz 1955, 174-5). „The gospel, Luther wrote in 1524, has been given to man through the Holy Ghost only, but His message was transmitted by means of language”, mai citează Schwartz (1955, 193 – după *Werke*, Weimar Ausgabe, vol XV, p. 37/3-6), , apoi notează: There is thus a close connexion between the content of Holy Writ and its actual wording in its original languages. It is necessary for the understanding of Scripture to study the exact meaning of the text in the original languages, for words are the vehicle of thought, they are like a shrine in which God’s truth is found” (*ibid.*, 193-4). Convins că *un teolog nu se poate baza pe traduceri ale Bibliei (An die Ratsherren... – Weimar Ausgabe, vol. XV, p. 40/14-26, apud Schwartz 1955, 196)*, Luther îi condamnă pe traducătorii Septuagintei în termeni duri: „They were «not learned», ignorant of Hebrew, their rendering is most inept, and they misunderstood the words and idioms of speech. Finally Luther reproaches the translators of the Septuagint for falsifying the text” – Schwartz *Tischreden*, vol IV, Weimar Ausgabe, nr. 4896 (6-16 mai 1540) și nr. 5001 (21 mai-11 iunie 1540), *apud Schwartz 1955, 201-2*.

³⁵⁵ Așa cum subliniază Pells, citând Părinți ai Bisericii (precum Epifanie, Ieronim, Iustin Martirul, Irineu, Augustin etc) care acuzau alterarea de către evreii de după Hristos a textului biblic (nealterat încă în timpul lui Iosif Flaviu), în scopul eliminării profețiilor mesianice (Pells: 1911: 9, 12-16). Subscriem și noi consternării lui că Bible Society publică traduceri după surse mai noi ignorând sursele mai vechi. E inexplicabil cum Canton poate relata, cu naivitate, în marginea istoriei BFBS, episodul din 1821, când turcii l-au spânzurat pe patriarhul grec Grigorie al V-ea și au lăsat cadavrul trei zile la poarta Patriarhiei, *apoi, timp de alte trei zile, l-au predat sa fie obiectul batjocurii evreilor din oraș* (subl. n.), înainte de a-

masoreți abia din secolul VII (Kelly/Mynatt/Crawford 1998: 14-5). Cele mai vechi manuscrise datează din secolul X (Codex Aleppo, incomplet) și XI (Codex Leningradiensis, complet). Septuaginta, ale cărei manuscrise datează de la mijlocul secolului IV și a fost întrebuințată de Sinagogă timp 400 de ani, a fost abandonată de evrei pe fondul aceluiași controverse. Abandonarea textului grecesc, folosit de Părinții primelor veacuri și de scriitorii Noului Testament, a fost făcută, treptat, și de Apusul creștin, pe fondul rivalităților crescânde cu noua Romă. O versiune ebraică a fost folosită la sfârșitul secolului IV pentru traducerea în latină a *Bibliei* de către Ieronim, și a devenit, pe măsura răcirii relațiilor cu Estul, versiunea autorizată pentru Biserica Catolică, apoi sursă a primelor traduceri protestante.

Nu e de mirare deci că între traduceri după versiunea greacă a *Psalmlor* și cele având la bază textul ebraic deosebiri sunt numeroase și, pe alocuri, majore. Alegerea între cele două variante nu e însă o opțiune filologică, ci, cum am arătat, una confesională (în funcție de raportarea în primul rând la autoritatea lui Luther sau la cea a Părinților Bisericii), și în funcție de publicul-țintă³⁵⁶. A folosi azi subtitluri precum „tradusă întocmai după textul original”, reprezintă un abuz filologic, neexistând nicio dovadă (ci, dimpotrivă, numeroase motive de îndoială) că Textul Masoretic ar fi identic cu originalul folosit de Sinagoga precreștină.

arunca în mare (Canton 1904: 412). Nu era vorba de cutare evreu, ci de comunitatea reprezentativă evreiască din Istanbul – cunoscută de altfel pentru lunga istorie de controverse cu creștinii ortodocși. Cum de nu își pune întrebarea dacă acea comunitate prezenta suficientă încredere în privința păstrării intacte a *Bibliei* pe care Societatea o publica exclusiv?

³⁵⁶ Pentru teologia ortodoxă, textul ebraic are doar o autoritate din punct de vedere critic. Deci una relativă, nu absolută. Cel grecesc are în plus „o autoritate oficială”, care îi permite să fie folosit în Biserică. Aceasta este totuși „fundamentată pe aprobare tacită” (Prelepcean/Neaga/Bârna/Chialda 2003: 66, 74).

V.6.1. Diferențe atestate de Noul Testament

20 de locuri din *Psalmi* versiunii Septuaginta care sunt citați ca atare în Noul Testament apar într-o formă diferită în Textul Masoretic³⁵⁷. Iar unele diferențe sunt foarte vizibile. De pildă, 2,9 este citat în Apoc. 2,27 în forma: „Tu le vei *paște* pe ele cu toiag de fier”, însă apare în *Psaltilile* Britanice din 1863 și 1867, apoi la Nitzulescu și Cornilescu: „Tu le vei *zdrobi* cu un toiag de fier” – cuvântul עֲרֵב suportând oarecum ambele sensuri (*a sparge, a trata urât/a vătăma, printr-o purtare brutală*)³⁵⁸. Doar Aristia dă: „Vei *păștori* pe ei în vargă de fier”, conform variantei grecești: ποιμανεῖς .

În 8,2, forma redată de Mat. 21,16 este: „Din gura pruncilor și a celor ce sug ți-ai pregătit *laudă*”, și aceasta citim și în *Psaltimea* de linie, conform Septuagintei: ($\epsilon\kappa\ \sigma\tau\acute{o}\mu\alpha\tau\omicron\varsigma\ \nu\eta\pi\acute{\iota}\omega\nu\ \kappa\alpha\iota\ \theta\eta\lambda\alpha\zeta\acute{o}\nu\tau\omega\nu\ \kappa\alpha\tau\eta\rho\tau\acute{\iota}\sigma\omega\ \alpha\acute{\iota}\nu\omicron\nu$). La Cornilescu e însă: „Din gura copiilor și a celor ce sug la țâță, Ți-ai scos o *întăritură* de *apărare*”. În versiunea ebraică ($\text{מִפִּי עוֹלָלִים וְיִנְקִים יִצְדָּק}$), este folosit substantivul $\acute{o}z$ (רֵץ), care e redat, în diferite locuri din

³⁵⁷ Ele sunt evidențiate de aparatul critic al ediției Good News Bible Bible Societies, 1994. Am mai putea aminti și cele de 116 locuri în care varianta LXX e confirmată de Peshitta (Carbajosa 2008: 196-200).

³⁵⁸ Totuși, este vorba de un aramaism, ca și în versetul 12, la *fiu*, singurul argument fiind paralelismul sinonimic (Janse 2009: 7-8; Cheyne 1904: 8). deși acesta putea fi păstrat și la o intervenție târzie. Mai alas că cum se stabilește de Janse (2009: 11-2), în linie cu Gunkel și Mowinkel, era vorba de un Psalm cântat la sărbătorile regale, unde tendința omenească era de crescândă lingușire. De aceea, mulți comentatori occidentali acceptă că aici textul ebraic a suferit o intervenție. Unii (Peter Williams, directorul Tyndale House Cambridge, într-o discuție personală) expediază problema spunând că sensul dublu e potrivit pentru o poezie. Totuși, într-o traducere, trebuie distins sensul de bază (*phanopoeia*) ireductibil, al textului. Iar un alt traducător de la *Tyndale House* alesese, de pildă, *to herd*, pentru conotația mai dură decât a lui *to shepherd*.

Septuaginta, cu ambele sensuri. În interpretarea *Midraşului*, era vorba de copiii care din momentul în care erau învăţați Legea deveneau elemente de bază ale comunității (Midrash: vol. I, 124). În Noul Testament însă, versiunea greacă este citată de însuși Iisus Hristos...

Din același Psalm, versetul 8,5 este redat, în Evr. 2,7, sub forma: „L-ai micşorat pe el [pe om] cu puțin față de *înger*” (Biblia 1968), pe când Textul Masoretic dă varianta – incompatibilă cu Întruparea –: „L-ai făcut cu puțin mai prejos decât *Dumnezeu*” (traducerea Cornilescu – care folosește sugestia lui Segond); câteva ediții „britanice” păstrasera totuși forma grecească: Aristia (1859) – „L-ai făcut ceva mai inferior de kit îngerii”; Vechiul Testament Iași (1867) – „L-ai făcut cu puțin mai mic decât pre angelii”.

O altă contradicție flagrantă se găsește în pasajul 39,9-11/40,6-8, redat de *Psaltirea* de linie (revizuirea 1957): „*Jertfă și prinoc n-ai voit, iar trup mi-ai întocmit*. Ardere de tot și jertfă pentru păcat n-ai cerut. Atunci am zis: «Iată vin! În capul cărții este scris despre mine. Ca să fac voia Ta, Dumnezeul meu, am voit și legea Ta înlăuntru inimii mele»”, formă citată, de altfel, în Evr. 10,5 (θυσίαν καὶ προσφορὰν οὐκ ἠθέλησας σῶμα δὲ κατηρτίσω μοι), în timp ce la Cornilescu găsim: „*Tu nu dorești nici jertfă, nici dar de mâncare, ci mi-ai străpuns urechile*; nu ceri nici ardere de tot, nici jertfă de ispășire. Atunci am zis: «Iată-mă că vin! În sulul cărții este scris despre mine Vreau să fac voia Ta, Dumnezeule! Și Legea Ta este în fundul inimii mele»”. *Midraşul* Sinagogii (Midrash: vol. I, 435) – preluat și de *Translator’s Handbook* al UBS (Bratcher/Reyburn 1991: 384) – susține că fraza ebraică (וּמִנְחָה לֹא־חָפְצָתָ אֲנִי וְכִרְיֹת לִי) s-ar referi la ascultarea (1 Reg. 15,22) în sensul cerut de Samuil lui Saul (și Alter susține că ar fi vorba de *o putere de a asculta mai atent* – Alter 2007: 142) – deși verbul כָּרָה mai apare în Textul Masoretic doar cu sensul

săpării de puțuri. Or, lui Saul i se cerea să se abțină și să aștepte (1 Reg. 13,13), nu să ia inițiativa spunând tocmai: „iată vin”... Sensul evident este deci al aducerii ca jertfă a propriei persoane în locul jertfelor de animale, așa cum este citat de altfel pasajul, cu referire la Iisus, în Evr. 10,5. Cheyne arată că aceasta trebuia să fie varianta preferată de evreii din diaspora, care așteptau să audă că nu mai trebuie să jertfească animale, ei neavând instituția Templului la îndemână (Cheyne 1904: 146). *New International Commentary* (Declaissé/Jacobson/Tanner 2014: 373) e de părere că traducătorii Septuagintei n-ar fi știut ce să facă cu expresia, de aceea au luat *săpat* drept *reparat*, folosind *καταρτίζω*, care are, printre sensurile secundare, și *a repara*. Verbul grecesc apare însă în *Psalmi* doar cu sensul de *a întocmi, crea, alcătui*. Varianta de compromis, *urechi mi-ai întocmit*, *ὠτία δὲ κατηρτίσω μοι*, propusă de Rahlfs (și preluată și de Francisca Băltăceanu) se bazează pe un text *latin* (*Psalterium Gallicanum*³⁵⁹), care se presupune că ar fi fost tradus după coloana a cincea a *Hexaplei* lui Origen (pe baza lui, ediția Rahlfs contrazice aici cu frivolitate toți codicii antici, ca simple variante de subsol). În *Hexapla*, *ὠτία* era dat nu de Septuaginta, ci de versiunile Aquila, Symmachus și Theodotius³⁶⁰. În fine, Mozley avansează ipoteza că, în *ἡθέλησας ὠτία*, varianta *σῶμα* ar fi apărut prin mutarea lui *ς*, de la cuvântul precedent, într-un manuscris

³⁵⁹ O revizuire făcută de Ieronim, după un text preexistent, în funcție de recenzia hexaplară a septuagintei. Deși e considerată în general o mărturie a textului Septuagintei, dependența nu era totală, ci uneori textul înclina spre varianta folosită de evrei (Estin 1984: 28, 32, 46).

³⁶⁰ Cum sesiza Cheyne, care are de altfel mari dubii că originalul ebraic a arătat aici ca în Textul Masoretic (Cheyne 1904: 178-9). Vezi *Hexapla*: vol. II, 151. *New International Commentary* afirmă greșit că *soma* este „perhaps a variant tradition in LXX”, în timp ce *otia* s-ar afla în „all extant LXX mss.” (Declaissé/ Jacobson/Tanner 2014: 373) – există, într-adevăr, în Octapla, dar nu pot fi ignorate tocmai versiunile Vaticanus, Sinaiticus și Alexandrinus.

fără pauze, alături de $\tau\iota$, care putea semăna cu un μ , iar *săpatul* la care face referire כָּרַךְ a fost înțeles ca o *dăltuire*, *modelare*³⁶¹ (sau chiar, la limită, s-a încercat traducerea unui pasaj obscur printr-o parafrază, în stilul *obscurum per obscurius*). Totuși, Apostolul Pavel, care interpretează în sensul: *suntem sfințiți prin jertfa trupului lui Iisus Hristos, nu prin jertfele legii*, cunoștea, obiectiv și filologic vorbind, bine textul legii, iar auditoriul său, la fel – cum vedem, de altfel, în *Evangelii*, unde și citatele date de Hristos din Septuaginta erau înțelese imediat de auditori – iar Hristos spune, pe de altă parte, deseori că *Psalmii* au vorbit despre El³⁶².

E limpede, în lumina cazurilor analizate mai sus, că în Textul Masoretic avem un alt corpus al *Psalmilor* decât cel din Septuaginta. Există, ca detalii, și diferențe mai puțin vizibile, care țin de viața spirituală cotidiană: de pildă, clasicul „*mâniati-vă și nu greșiți*” din 4,4 (*ὀργίξεσθε καὶ μὴ ἁμαρτάνετε*) rămâne așa doar la doar la Aristia, iar la Keller-Stephanide e păstrat în forma: „*De vă mâniati totuși nu păcătuiți*” (fiind redat și de Efes. 4,26). Pe când, din 1866, găsim „*Cutremurați-vă și nu păcătuiți*”, după Textul Masoretic ($\text{וְרָגְזוּ וְאַל-תִּחַטְּאוּ$). În unele schimbări, precum *Dumnezeu (nu) se mânie în fiecare zi*, sau *sărutați pe fiu/luați învățătură*, se simte tonul mai aspru al Textul Masoretic, unde Dumnezeu e mai sever în relația cu neamurile (deși mai blând cu evreii), astfel că uneori Iahve din Psalmii ebraici e

³⁶¹ „They will have understood *karit* כרית (elsewhere = *ὀρύσσειν*) in the sense of cutting and shaping” (Mozley 1905: 74).

³⁶² Mat. 21,42; 22,43; 27,46; Lc. 24,44 etc. Psalmistul, ca profet mesianic, vorbește de aducerea propriei persoane ca jertfă, așa cum e citat pasajul și în Evr. 10, 5. E mult mai plauzibil ca evreii să fi scos aluzia la Iisus decât a Apostolul să fi citat greșit, iar apoi scribii să fi rescris psalmul în favoarea unui creștinism facil, cum ajung să susțină partizanii protestanți ai autenticității Textului Masoretic (v. Jobes-Silva 2000: 97).

Testament de la Iași (1867): „*săpat-au* mânele mele și picióarele mele”. De fapt, Textul Masoretic respingea însă aici aluzia mesianică și avea: „*ca de leu*, mâinile și picioarele mele” (כְּאַרְי יְדֵי וְרַגְלָי). Sursele principale ale lui Cornilescu, Segond și Darby (ca și versiunea King James, de altfel), practică aceeași inconsecvență, toate bazându-se pe tradiția occidentală creată de *Vulgata* – care traducea, după Septuaginta, *foderunt* – de la *fodio*, *a săpa*, *îmboldi*, corespunzător lui ὀρύσσω, *a săpa*, *a da gaură prin săpare* (în timp ce, în varianta tradusă din evreiește, are *vinxerunt*, de la *vincio*, *a lega* – cum redă și Aquila: ἐπέδησαν, *au legat*). Vedem de altfel că în acest loc, singura traducere românească realizată într-adevăr după Textul Masoretic e cea care aparține Contesei Calomira de Cimara (1922), iar ea dă o soluție de compromis, cu o completare între paranteze: „*Ca un leu [frânt-au]* mâinile și picioarele mele”.

În evreiește, *kā'ari*, כְּאַרְי, *ca un leu*, și *kā'arû*, כְּאַרְו, *au străpuns*, sunt apropiate, iar neînțelegerea poate veni, după Mozley (1905: 40), din simpla confundare (frecventă de altfel) a lui י cu ׀: *Translator's Handbook*, care oscilează între cele două variante³⁶⁵, observă însă că noțiunea *legării* nu se potrivește în context, unde trebuie să ne gândim mai degrabă la o acțiune a câinilor, mai plauzibilă fiind deci *sfâșierea*. Dicționarul Sander-Trenel interpretează totuși: „*cu forța unui leu (ei au legat)* mâinile mele” (Sander-Trenel: 273). Pentru *bound* optează și Alter, doar fiindcă altfel, „*ca un leu* mâinile și picioarele mele” nu are nici un sens (Alter 2007: 74). Observând că *Targum*-ul apelează la un verb în plus pentru a deriva

³⁶⁵ „Nici una nu poate fi propusă dogmatic ca fiind cea corectă” (Bratcher/Reyburn 1991: 221) – deși versiunile latină, siriacă și greacă dau la unison: „*străpuns*”.

sensul: „*mușcă precum leul*”³⁶⁶, și pentru a evita o traducere fără sens, *New International Commentary* improvizează, în context: „They circle me like a lion, my hands and feet”, speculând înțelesul care se desprinde, în engleză, din simpla păstrare a ordinii cuvintelor. Interpretările mai noi încearcă să demonstreze, totuși, că ar fi vorba de felul leilor de a străpunge sau sfâșia mâinile, subînțelegând deci adăugirea din Targum și adaptându-se viziunii creștine. Dar stilul general al corecturilor fariseice, care, cum am menționat, caută să sublinieze forța evlaviei iudaice, ne face să ne gândim la mesajul: „eu sunt ca un leu fiindcă sunt fariseu” – așa cum desprinde și Băltăceanu, invocând comentarii rabinice: „m-au înconjurat cum înconjuri un leu” (Băltăceanu: 96). Midrașul interpretează diferit (Midrash: vol. I, 320; II, 458), dar păstrând asocierea lui „ca un leu” tot cu mâinile psalmistului, iar nu cu vrăjmașii: „mâinile și picioarele mele *sunt urâte ca de leu*”, adică „*respingătoare*”, întrucât „ei le-au făcut respingătoare”, în felul cum Esterei i s-ar fi făcut vrăji, de către Amman, pentru ca picioarele ei să arate urâte în ochii împăratului Ahașveroș – în timp ce Dumnezeu le făcea să strălucească. Versiunea descoperită la Qumran are însă în acest loc כרו, ceea ce confirmă varianta creștină din *Septuaginta*, *Vulgata* și *Peshitta* – căci כ cade uneori înaintea de ר în conjugarea verbului, cum observă Mozley, nu însă și din rădăcina substantivului. Această descoperire recentă nu ar trebui totuși să ducă la abandonarea Textului Masoretic (ale cărui manuscrise conțin, în majoritate, „ca un leu”) doar în acest loc particular, ci la reevaluarea creditului pe care i-l dau cei care îl consideră în general drept versiunea originală,

³⁶⁶ Declaissé/ Jacobson/Tanner 2014: 230. Într-adevăr Targumul susține că *oamenii din jur* sunt ca leul, nu *mâinile* (Targum: 59) – idee care apare de altfel și anterior, la versetul 13.

nealterată, a Vechiului Testament³⁶⁷.

V.7. Episodul Cornilescu

Ideea în sine a Societății de a se ocupa, în țări străine, de traducerea *Bibliei*, direct sau prin cei aleși de agenți, era deja un act de prozelitism, bazat pe speranța că *Biblia* „va convinge de greșală” (Steer 2004: 169) Bisericele tradiționale. Prin impunerea unui format fără prefață și comentarii se căuta, de asemenea, ruperea textului de cultele tradiționale, iar utilizarea Vechiului Testament ebraic corespundea unei concepții protestante. Din păcate, partizanatul de facto al Societății nu s-a oprit la atât, ci a făcut și pasul către o reinterpretare forțată, strict confesională, a textului, uneori cu accente polemice anti-ortodoxe. În această privință, ediția Cornilescu a reprezentat momentul de vârf, așa cum a arătat și Pr. David în cunoscutul său studiu. Totuși, nu i se poate atribui ei în întregime această confesionalizare a textului biblic. Contribuția ei cea mai importantă a constat în valorificarea sugestiilor date în această direcție de edițiile britanice anterioare, de agenți, de mișcările neoprotestante locale și de versiunile străine considerate, la rândul lor, mai respectabile (uneori, sursa lor urcând de altfel până la Textul Masoretic), pentru a crea o versiune confesională etalon, în epocă. Se încălcau, desigur, nu doar principiile de neutralitate statuate inițial de Societate, ci și cele pe care le apăra însuși Cornilescu: „N-am

³⁶⁷ La fel, și în pasajul analizat anterior. Aceeași expresie (יָצֵא וָרֶגֶל), care apare în mod identic în 49,12/50,11 și în 79,15/80,13, e redată de Nova întâi prin *quod movetur in agro*, apoi prin *singularis ferus*. Segond dă întâi *tout ce qui se meut dans les champs*, apoi, *les bêtes des champs*. Iar Cornilescu, ia direct de aici: *tot ce se mișcă pe câmp*, respectiv *fiarele câmpului*, fără să mai recurgă la ebraică.

ținut seamă de niciuna din considerațiunile pe care le-ar putea aduce vreo confesiune asupra textului”, căci „textul trebuie lăsat așa cum e”, de vreme ce „*Biblia* este și rămâne mai presus de orice confesiune și ei trebuie să i se supună orice confesiune care vrea să se întemeieze pe *Biblie* în susținerile ei” (Cornilescu 1923: 567, 570).

Teoria protestantă că omul se mântuiește prin decizia de a crede în Dumnezeu și că nu există fapte bune este introdusă în textul biblic în primul rând prin eliminarea sistematică a noțiunilor de *om drept*, *sfânt* sau *cuvios*, prin înlocuirea termenului *nădejde* și evitarea ideii de *mântuire* la viitor. Părintele David (1957, 33-4) considera înlocuirea „dreptății” cu „neprihănirea” (de pildă în Mat. 6,33; 25,46; Rom. 6,18 etc.) drept o marcă a traducerii Cornilescu, Într-adevăr, în Rom. 6, 18, versiunile anterioare lui Cornilescu (1859, 1863, 1868, 1871, 1875, 1877, 1881 etc) dau *dreptate* pentru *δικαιοσύνη*, nu *neprihănire*, Segond dă *justice*, iar Darby *righteousness* – ce-i drept, în englezește, adjectivul „right” nu se atribuie oamenilor, iar „just” e restrâns la judecători, astfel că în limbajul obișnuit „righteous” este un concept destul de vag, nu un echivalent pentru uzualul „drept” din românește; totuși, „neprihănit” este echivalentul lui „unstained”, nu al lui „righteous”. Există însă și în Cartea Psalmilor din 1863 (Keller-Stefanide) „cu inima curată” în loc de „drept la inimă” (εὐθὺς τῆ καρδίας) (יֶשֶׁר-לֵב) – 10/11,2; 35,10/36,11 etc. –, iar conceptul neprihănit se regăsește și în ediția din 1866, unde, în introducerea Psalmului 7, e amintită „inocența” – de asemenea, în *Biblia* britanică din 1874 unde apare „nevinovăția”³⁶⁸.

³⁶⁸ Tot în legătură cu acest concept, Cornilescu transpune în Noul Testament o traducere „interpretativă” sau „creatoare” în Gal. 2,16 (în stilul celei cunoscute, operată de Luther în Rom. 3,28): „numai prin credința” în loc de „prin credința”, dar trebuie precizat că ea e preluată din Noul Testament scos la 1863 – de asemenea, versiunile „britanice” au oscilat aici între „credința lui Iisus Hristos” (1859, 1863, 1867), și „...în

Uneori, și textul ebraic susține înlocuirea lui *a nădăjdui* (gr. ἐλπίζω) cu *a avea încredere (to trust)* – פּוֹצַח (bāṭaḥ): „*n-au avut încredere în ajutorul Lui*” (Cornilescu) – 77,26/78,22, față de: „*nici au nădăjduit* (ἤλπισαν) spre mântuirea lui” (*Biblia* sinodală 1914). De multe ori însă este vorba doar de o modificare la nivelul traducerii românești, pentru a se ocoli termenii neconvenabili (Cornilescu preia, în acest sens, mai mult sugestii de la Segond și de la *Biblia* „britanice” anterioare decât apelează la sursele originale): „*Pentru ca aceștia să-și pună încrederea în Dumnezeu*” (Cornilescu – 77,9/78,7), deși originalul ebraic folosește לִפְּזֹנָה (*kesel*), *speranță*, ca în traducerea de linie (1914): „*Ca să-și pue întru Dumnezeu nădejdea Lor*” (ἵνα θῶνται ἐπὶ τὸν θεὸν τὴν ἐλπίδα αὐτῶν).

Intepretarea discutabilă a elementelor de aspect verbal, de care am amintit mai sus, permite plasarea mântuirii doar în sfera prezentului: „*Sunt cu inima veselă, din pricina mântuirii Tale*” (Cornilescu – 12,6/13,5) deși Textul Masoretic are לִי, formă de *imperfect* al lui לָגַ, iar versiunea de linie traduce: „*Bucura-se-va inima mea de mântuirea ta*” (ἀγαλλιάσεται fiind formă de *viitor* al lui ἀγαλλιάω). Imperativul *mântuiește-mă* (68/69,1) e și el transpus într-un registru mai prozaic (*scapă-mă*), pentru evitarea omonimiilor neconvenabile.

Și alte aspecte au reformulări (în mare parte, acoperite, de altfel, de Textul Masoretic), care convin spiritului doctrinei protestante. Oamenii nu pot face nimic (10/11,3), pentru că sunt doar oameni (9,20), dar și Dumnezeu este mai blând, nepretinzându-le nimic: El e gata să ierte (85,4/86,5), nu îl batjocorește pe Leviatan (103,27/104,26) și nu îi acuză pe

Iisus Hristos” (ca în 1875-1917 etc). Cornilescu face același lucru în Tit. 3,7, unde, în loc de „ca îndreptându-ne” („prin grația lui” – 1863 sau „prin charul lui” – 1877-1917), pune, îngroșând sensul participiului aorist: „*odată socotit neprihănit...*”

oameni pentru vreun păcat concret, cum ar fi, de pildă, hoția la cântar (61/62,9) – ca în *Psaltirea* de linie (1914).

Accentele polemice cunoscute privind preoția (prezbiteratul) nu se rezumă la Noul Testament³⁶⁹. Nici în *Psalmi* nu există clasicul „după *rânduiala* lui Melhisedec” (κατὰ τὴν τάξιν Μελχισεδεκ – 109/110,4) ci, la Cornilescu, „*felul* lui”). La 1859, Aristia pusese „după *ordinea* Melkisedek”, iar Keller-Stefanide schimba în 1863 cu „*modul* lui”. În 1866, Ieronim pune din nou „*rânduiala*”, dar este corectat, în 1867, de agentul William Mayer³⁷⁰, iarăși cu „*modul* lui”, ce rămâne până la Nitzulescu, care găsește soluția: „după *chipul* lui Melchisedek”. Expresia din Textul Masoretic (עַל־דְּבַרְתֵּי מְלִכִּי־צַדֻּק) este într-adevăr problematică, pentru că, deși דְּבַרְתֵּי e explicat de dicționare³⁷¹ cu sensul *manière, manner*, trimiterea biblică se face, de regulă, numai la acest verset. Segond traduce, desigur, *manière*, în timp ce edițiile englezești au în general *order* – dar New American Bible preferă: *like Melchizedek*.

Semnul egal pus de Cornilescu închinarea la icoane și idolatrie nu apare, cum credea Pr. David, numai în Noul Testament³⁷², ci el este deja în Cartea Psalmilor din 1920, în

³⁶⁹ Studiul Pr. David amintea (David 1957: 35) înlocuirea sistematică a lui *preoți* cu *prezbiteri* (Iac. 5,14, Evr. 5,24 etc). Nu găseam această opțiune în traducerile britanice din 1859 și 1863, dar ea apare din 1867, unde sunt preferați *bătrânii*, în timp ce din 1871-1917 se pune *presbiteri*. De asemenea, mai remarcă înlocuirea, în Evr. 7,24, a adjectivului *netrecătoare* (în legătură cu preoția), prin perifriza fals sinonimică „care nu poate trece de la unul la altul”. Edițiile 1859 și 1863 dădeau, corect, „are preoția vecinică”, în 1867 găseam „are preoția neschimbătoare”, iar din 1875 versiunile britanice au: „are preoția neîncălcată”.

³⁷⁰ De la London Jews Society din Iași (Darlow-Moule: 1292).

³⁷¹ Sander-Trenel: 117, Koehler-Baumgartner: 212, BDB: 184. Dicționarul Holladay, inclus în Bible Works 9, mai dă și *way*.

³⁷² Părintele David credea că nu Cornilescu a pus în Ps. 96/97,7 *icoane* în loc de *chipuri cioplite*, ci editorii ulteriori (David 1957: 36), deși

ofensatorul verset Ps. 96/97,7: „Sunt rușinați toți cei ce slujesc *icoanelor* și cari se fălesc cu idoli”. Aici, el traduce ἱδωλῶν (*pesel*), γλυπτῶς, *chip cioplit* (Biblia 1968 – vezi Lev. 26,1), prin *icoană*, dependent de Segond (*image*), de anumite locuri traduse astfel în edițiile anterioare ale Noului Testament „britanic” și de o concepție polemică, pe care între timp englezii înșiși, finanțatorii ediției sale, au abandonat-o. *Icoana* desemnează în limba română în mod evident picturile religioase cu care ortodocșii (astăzi, și anglicanii) își ornează bisericile și pe care le venerază, în virtutea unei vechi tradiții teologice bizantine, ignorată însă de colportorii din epocă ai Societății³⁷³. *Psaltirile* „britanice” anterioare ținuseră cont de sensul din limba română: 1859 – *adoră sculpturile* ; 1863 – *adorătorii sculpturilor*; 1867 – *servesc imaginilor sculptate* ; Nitzulescu – *servesc la chipuri cioplite*. Versiunea de linie ortodoxă dădea, desigur, „se închină celor ciopliți” (1914) sau „chipurilor cioplite” (1957).

Părintele David (1957, 36) mai reproșa traducerea, în Luc. 16,23, a lui ἄδης nu prin *iad*, ca în vechea tradiție, ci cu un echivalent al lui ἑλῖψ: *locuință a morților* – concept vag ce nu face decât să susțină concepția adventistă despre inexistența iadului. Aici sugestia nu vine din edițiile britanice anterioare

cita locuri unde la Cornilescu apare *icoană* în loc de *chip* în Noul Testament, precum în Rom. 1:23. Și aici însă, în ediția 1871, care prefera termenii latini (ex. *glorie* în loc de *slavă*)– e drept, în edițiile 1859-1867 se dădea tot *chip*, iar de la 1875 înainte s-a dat *închipuire*. De asemenea, în Apoc. 13,14, acolo unde Cornilescu folosește *icoană* pentru *chip* (făcut fiarei), cuvântul apare și în ediția 1863 („se facă *icona* ferei”), în timp ce edițiile 1871-1917 aveau *imagine* – numai în 1859 și 1867 s-a păstrat „chip”, ca în versiunile ortodoxe.

³⁷³ Canton relata cum, în Rusia, un om ar fi înțeles, citind pentru prima oară Vechiul Testament, că icoanele, fiind de lemn, sunt totuna cu idoli de lemn descriși acolo. Iar de aici se deducea că Russian Bible Society s-a desființat din cauza temerilor clerului ortodox că adevărul Scripturilor le-ar deschide oamenilor mintea (Canton 1904: 415).

(care traduc, toate, *iad*), ci în principal de la Segond: *le séjour des morts*. Darby dă și el *hades* (cu minusculă), dar traduceri mai noi au creat o adevărată tradiție occidentală, în sensul evitării lui *hell* din KJV – echivalent al lui *inferno* din *Vulgata* – și de a căuta un echivalent al conceptului ebraic: English Standard Version, American și New American Standard Bible aleg *Hades* (cu majusculă), New American Bible, *the netherworld*, iar Common English Bible, *the place of the dead*. Această manieră de traducere ajunge, în Psalmi, să exprime o întreagă filozofie legată de moarte, cu tente, pe alocuri, anti-creștine. În versetul 15/16,10, redat în versiunea de linie (1914): „Că nu vei lăsa sufletul meu în *iad*, nici vei da pre cel cuvios al tău să vază stricăciune”, găsim la Cornilescu: „Căci nu vei lăsa sufletul meu în *locuința morților*, nu vei îngădui ca prea iubitul Tău să vadă putrezirea”³⁷⁴. În 6,5, tendința lui Cornilescu de a duce sensul în acea direcție³⁷⁵ e încă și mai vizibilă. Pasajul era oricum dificil, căci formularea greacă echivocă (ὄτι οὐκ ἔστιν ἐν τῷ θανάτῳ ὁ μνημονεύων σου ἐν δὲ τῷ ἄδῃ τίς ἐξομολογήσεται σοι), permite, cum observă Francisca Băltăceanu – chiar dacă ea preferă soluția mai apropiată de textul ebraic), și o interpretare creștină (Băltăceanu: 52), speculată de *Psaltirea* de linie românească (deși versiunile mai vechi o ignorau): *Că nu este întru moarte cel ce Te pomenește pe Tine*. Începând cu ediția 1863, se alege o formulare mai aproape de versiunea masoreților (מִי יוֹדֶה-לְךָ אֵין בַּמּוֹת וְכָרַךְ בְּשֵׂאוֹל מִי יוֹדֶה-לְךָ): „*Căci în moarte nu se pomenește de Tine*”, interpretată de exegeții protestanți în

³⁷⁴ Aici mai remarcăm, desigur, în loc de *cuvios* (ὅσιος) sau *pios* (צדיק), „cel preaiubit” – din rațiunile nefilologice amintite mai sus (sugestia venind tot de la Segond: *ton bien-aimé*).

³⁷⁵ Este ciudat că aceasta este teza propovăduită de adventiști, care dau credit traducerii sale, dar el s-a opus adventiștilor, prin traduceri polemice la adresa lui Hellen White și a respectării sâmbetei.

sensul rugăciunii lui Iezechia (Is. 38,18)³⁷⁶. Formularea lui Cornilescu merge însă până la scandalos: „*Căci cel ce moare nu-și mai aduce aminte de Tine; și cine Te va lăuda în locuința morților?*”, fidel versiunii Segond: „Car celui qui meurt n'a plus ton souvenir; Qui te louera dans le séjour des morts?”³⁷⁷ Această interpretare trebuie pusă și în legătură și cu versetul 87,11/88,10: „sau se scoală morții să te laude?” – adoptat, din păcate, alături de alte forme ebraice, și de ediția ortodoxă 1957: „Sau cei morți se vor scula și te vor lăuda pe tine”. Traducerea tradițională ortodoxă era (de la Ms. 4389 la Biblia 1914): „*Au doftorii (se) vor scula și se vor mărturisi ție?*”, iar diferența flagrantă e susținută aici de deosebirea dintre textele ebraic (הֲלֹא יִדְוּוּ יְקוּמוּ יְקוּמוּ יְקוּמוּ יְקוּמוּ) și grecesc (ἢ ἱατροὶ ἀναστήσουσιν καὶ ἐξομολογήσονται σοι) – ultimul, ignorat de bibliștii protestanți drept o eroare a Septuagintei, deși formularea ebraică e contrară aici doctrinei învierii, deci formula Septuagintei trebuia să fi fost adoptată cu bună știință, nu din vreo greșeală de citire³⁷⁸. *Morți* era și la Aristia, iar,

³⁷⁶ Vezi Cheyne 1904: 19. Iar *New International Commentary* vede în LXX doar sensul: „nimeni nu își aduce aminte de Tine” (Declaissé/Jacobson/Tanner 2014: 103) – neluându-l în calcul și pe cel din grecește, exploatat, în românește, de *Psaltirea* de linie.

³⁷⁷ De asemenea, mai are, în 85,12/86,13, în loc de „iadul *cel mai de jos*” (κατώτατος) (הַתַּיִת), o traducere liberă: „*adânca* Locuință a morților”. La Aristia găseam: „*foarte de jos*”; în 1866, „iadul *cel adânc*”, schimbat, în 1867, ca „infernul cel mai adânc”, iar, la Nitzulescu, în 1921, este: „infernul *cel mai de jos*”. Și ediția 1863 dădea, totuși, ceva asemănător cu Cornilescu: „lumea *de josu cea adâncă*”.

³⁷⁸ Chiar ortodoxul Pentiuic spune, totuși, că de fapt „*umbre*” era mai inteligibil în text, fără a ține seama că susține astfel o argumentație împotriva Învierii. El îl citează pe Augustin, acuzându-l hazardat că avea o venerație exagerată pentru Septuaginta, când acesta arăta corect că traducătorii au intuit, sub puterea inspirației, sensul original al Psalmului. Comentatorul român era însă influențat de *Biblia* de la 1968, cum recunoaște (Pentiuic 2014: x, 76-7). Sensul Psalmului era, evident, că medicii (într-un înțeles nu departe de vraci îmbălsămători – Fac. 50,2), nu puteau

după 1863, când se încearcă „*Figurele celle întunecose* scula-se-vor și voră lăuda pre tine?”³⁷⁹, se adoptă, în 1866, „ori *umbre* scula-se-vor și te vor lăuda”, care rămâne la 1867 („Sculase-vor *umbre*, ca să te laude?”), și până la Nitzulescu – care are tot „*umbrele*”. În fine, în aceeași direcție sens mai găsim la Cornilescu (de la Segond) și traducerea: *Cei ce nu pot să-și păstreze viața* – în 21,34/22,29.

Pe lângă acest tip de realism nepotrivit, *Psalmii* versiunilor britanice se mai caracterizează și printr-o anumită hipercorectitudine, care acoperă, printr-o citire a textului în cheie istoric-geografică, aceleași idiosincrazii confesionale: cuvântul ebraic לְהִיָּהוּ, redat în grecește prin *ναός* și în latinește prin *templum*, e tradus, conform tradiției occidentale, invariabil prin *templu*, încă de la Aristia în 1859, eliminându-se cuvintele *Biserică* sau *locaş*, prezente în versiunea de linie, care ar fi indus concepția că Templul nu e doar cel din Vechiul Testament, ci și Biserica familiară cititorilor.

De la evreul Keller (1863) și până la Nitzulescu, care renunță, în general, la idee, tetragrama יהוה este redată prin *Iehova* (cum făcea și Darby) acolo unde tradiția românească

ridica un om căzut, într-o manieră care l-ar fi glorificat pe Dumnezeu: „Sau doctorii vor scula, *pentru ca oamenii să Te laude?*” – nuanța impersonală subînțelege un „oamenii”, în Ps. 87,11/88,10 (*să te laude*), ca și la Ioan 15,6 (variante echivalente ar fi: *ca să fii lăudat/ spre lauda Ta*). Termenul אֲרָץ sau ἁτρός apare, de altfel, în Vechiul Testament nu cu sensul pozitiv al medicului de azi (și din Sir. 38, 1), ci mai degrabă ca un slujitor al amăgirilor și adversar al adevăratei religii, al credinței în Dumnezeu: 2 Par. 16, 12, Iov 13, 4, Ier. 8, 22. (Poate influențat de mediul american în care trăiește, Pentiu face de altfel și alte concesii îndoielnice iudaismului, spunând de pildă că slujbele ortodoxe ar avea pasaje antisemite – nevăzând caracterul simbolic, pozitiv și negativ, al „iudeului” din textul liturgic.)

³⁷⁹ Ediția 1863 are și în loc de *iad*, la 15/16,10, „imperiu lă morței”, iar la 6,5, „mormânt”.

dintotdeauna, urmând direcțiilor latină (*Dominus*) și greacă (*κύριος*), folosea *Domnul*. Cornilescu, neputând utiliza sugestia lui Segond (*L'Éternel*), admite corectura lui Nitzulescu și revine, la rândul lui, la *Domnul*³⁸⁰. În schimb, redă hipercorect, în 103,19/104,18, pe *ἱσψ*, tradus în Septuaginta ca *χοιρογρύλλιος*. Inițial, acceptase soluția „*iepure*” din *Psaltirea* de linie ortodoxă (de altfel, inexactă, deși preluată și de ediția Keller în 1863) – nu e mulțumit nici cu soluția lui Aristia din 1859, care dădea: „*Petrele (sunt) refugiul dessipedelor*”), nici cu a lui Ieronim, din 1866, „*șoarecele de munte*”, păstrată ulterior, ci, din 1931, transcrie direct, corect științific, „*șafan*”, cu derutante rezonanțe exotice³⁸¹.

V.8. Personalizarea în exces

Traductologii biblici protestanți și simplitii teoreticieni occidentali ai traducerii poeziei stabilesc la unison³⁸² că un

³⁸⁰ Deși aici recomandarea de a folosi „numele personal al lui Dumnezeu” ca Iehova apărea chiar în *Regulile pentru traducători* ale BFBS, care luau ca model pasaje din versiunile autorizate britanice, unde această soluție dădea – după cum se susținea – mai multă forță (Rules 1906: 7). Dar chiar și ortodoxul Isidor de Onciul folosea, în epocă, *Iehova*.

³⁸¹ Galaction și Radu dădeau, în *Psaltirea* din 1929, *dihor*. Apoi, în 1939, au preluat și ei *șafan*. Ce-i drept, iepurile are vizuina în pământ, nu între pietre. Cazul e atins și de Munteanu (2008: 108-9), din analiza căruia se vede că *Psaltirea* de linie, cea folosită în cult, a păstrat cuvântul moștenit, în timp ce, în restul *Bibliei*, s-au mai încercat sinonime și în versiunile clasice ortodoxe.

³⁸² „A translation is a friendship between poets. There is a mystical union between them based on love and art” spune Barnstone (Barnstone 1993: 266), în timp ce Tytler merge mai departe: „How then shall a translator accomplish this difficult union of ease with fidelity? To use a bold expression, he must adopt the very soul of his author, which must speak through his own organs”. (...) „Unless he is possessed of the most correct

bun traducător trebuie să aproprieze spiritul autorului, pentru a fi capabil să-i redea mesajul bazându-se și pe experiența proprie. Prin titlurile Psalmilor, tradiția ne-a indicat că morala lor trebuie citită în cheia biografiei lui David. Lectura lor în versiunea lui Cornilescu trimite însă mai mult cu gândul la biografia autorului traducerii. În acest caz, se întâmplă deci invers: așa cum folosește ca instrument *Biblia* pentru a susține tezele doctrinare (împotriva propriilor principii declarate), își asumă și Psalmii din perspectiva controverselor sale cu ortodoxii, afișând postura dreptului fugar, pe care o clama, cum știm, în mod îndoielnic, în repetate rânduri³⁸³ – chiar dacă

taste, he will be in continual danger of presenting an exaggerated picture or a caricature of his original”. Se dă, în context, exemplul lui Voltaire, ca traducător al lui Shakespeare, arătând că traducătorii-poeți „rank equally high in the list of original poets as in that of the translators of poetry” (Tytler 1813: 74, 114, 208). Din păcate nu se face pasul logic în domeniul religios, discutarea moralității și a încrederii pe care o inspiră un traducător: o temă absentă în Protestantism. Totuși, dintr-o perspectivă aplicată la Biblie, Nida spune, despre postura traducătorului: „He is not competent unless he has also a truly empathetic spirit. Apoi explică: „No translator can avoid a certain degree of personal involvement in his work. In his interpretation of the source-language message, his selection of corresponding words and grammatical forms, and his choice of stylistic equivalents, he will inevitably be influenced by his overall empathy with author and message, or his lack of it. It is quite understandable that the behavioral and intraorganismic meanings employed by the author will affect and be affected by the translators’s corresponding values – which in no instance will be exactly the same as author’s. Intellectual honesty requires the translator to be as free as possible from personal intrusion in the communication process. The translator should never tack on his own impressions or distort the message to fit his own intellectual and emotional outlook. At the same time, the human translator is not a machine, and he inevitably leaves the stamp of his own personality on any translation he makes. This being the case, he must exert every effort to reduce to a minimum any intrusion of himself which is not in harmony with the intent of the original author and message (Nida 1964: 151-2, 154).”

³⁸³ Cornilescu se plângea agenților BFBS că va veni ziua când Biserica îl va da afară din cauza „convertirii” sale (Conțaș 2014: 92-93:

ar fi fost, prin absurd, așa, tot nu ar fi fost corect moral și filologic să își exprime resentimentele în traducere...

Nici una din edițiile britanice anterioare, nici Segond și nici Darby nu i-au dat lui Cornilescu sugestia să traducă în loc de „Fericit bărbatul care n-a umbat *în* sfatul necredincioșilor” (1,1), „Ferice de omul care nu se duce *la* sfatul celor răi”³⁸⁴. Sigur, se poate invoca intenția lui de transpunere într-o limbă cât mai banală, chiar cu prețul pierderii sensului, cum face în atâtea locuri, sau ne-am putea aminti versiuni foarte vechi (*Psaltirea* Șcheiană, *Psaltirea* Hurmuzaki³⁸⁵), dar în cazul său nu putem face abstracție că a înființat o confesiune nouă în România, Biserica Evanghelică, iar psalmul se potrivește ca suport pentru această separare. Sfatul (βουλή, ηβυ), venit în română din slavonescul ѿвѣтъ, admite, într-adevăr, un triplu sens (*consiliere, proiect* sau *adunare*) – ceea ce i-a indus și pe alții în eroare³⁸⁶ –, dar prepoziția greacă ἐν și cea ebraică אַ nu indică *direcția* unei mișcări (sens pe care slavonescul на l-ar permite), ci doar *influența*, așa cum găsim în majoritatea

The result is that he feels the day must come when the church will turn him out – acuzând o persecuție acolo unde era vorba de fapt de o înstrăinare conștientă, teologică și practică, de Biserică. Se ridică deci din nou problema dacă cineva care poate pretinde că e persecutat în mod fals prezintă încredere ca interpret al Scripturii.

³⁸⁴ LXX: Μακάριος ἀνὴρ ὃς οὐκ ἐπορεύθη ἐν βουλήι ἀσεβῶν.
TM: אֲשֶׁר יִי־אִשֶׁר לֹא הִלֵּךְ בְּעֵצַת רְשָׁעִים (‘aşrēy hā’iš ‘āšer lô’ hālaḵ ba‘ašat r^ešā’yim). Vulgata are aici: *Beatus vir qui non abiit in consilio impiorum.*

³⁸⁵ Iar versiunea slavonă dădea: Бл҃женъ мѣжь, иже не иде на совѣтъ нечестивыхъ.

³⁸⁶ **Varianta 1** – Nicodim Munteanu (1936, 1944): „care nu *se ia după* sfatul necredincioșilor”. **Varianta 2** – Dosoftei 1680: „n-au mers *în* sfatul necuraților”; 1673: „Ferice de omul *ce n-a mearge/În sfatul* celor fărădelege”; *Biblia* 1688: „N-au mersu *în sfatul* necuraților”; *Psaltirea* de linie (1710 - prezent): „*în sfatul* necredincioșilor”; Corbea (1720): „ce nu *i-au fost svatul cu* necredincioșii”. **Varianta 3** – P. Scheiană: „nu mearge *la sfatul* necuraților”; P. Hurmuzaki: „nu mearse *la svatulu* necuraților”.

traducerilor moderne și în alte locuri din *Psalmi*, unde se poate vedea că e vorba de *convingere* („sfatul săracului”, așa cum vedem în 13/14,6, este nădejdea în Domnul), deci nicidecum nu se referă la prezența fizică la o adunare eclezială sau alta.

Și în alte opțiuni de traducere se poate bănuși aceeași obsesie. „*Niște îngâmfați s-au sculat împotriva mea*” sună la fel, spre deosebire de „*călcătorii de lege s-au sculat asupra mea*”, din ediția de linie), De asemenea, „batjocoritorii” ar putea fi înțeleși ca fiind nu blasfematorii lui Dumnezeu, ci criticii sectanților – chiar și aceste trimiteri arată că „persecuția” la care ar fi fost supus traducătorul a fost cel mult una doar resimțită de el. În loc de „adunarea celor tari”, avem la Cornilescu, în 85,13/86,14, „o ceată de oameni asupritori”. De aceea, traducătorul îi poate disprețui: în loc de „*ca unul din căpetenii cădeți*”, găsim la el: „*veți cădea ca un domnitor oarecare*” (81/82,7).

Cum am văzut mai sus, Cornilescu folosește traducerea ca instrument polemic, arătând lipsă de respect față de text. Din punctul de vedere al eticii traducerii, era el, în acest caz, o opțiune potrivită pentru a reda fidel textul biblic unei comunități?³⁸⁷ Agenților Societății Britanice, dacă nu ar fi fost încântați că pot face prozelitism prin el, ar fi putut să le dea de bănuși că, în calitate de oponent al ierarhiei ortodoxe, fostul ierodiacon nu îi corecta atunci când îi adresau, în scrisori, apelativul „reverend”. „Cornilescu was *not* to be trusted” – a remarcat, doar târziu, un reprezentant al UBS³⁸⁸.

³⁸⁷ Nu e chemat orișicine să facă ediția cărților sfinte – e și reacția greco-catolică (Bălan 1914: 276).

³⁸⁸ *Monsieur Beguin informed Dr Cockburn this morning in conversation that Mr Cornilescu was not to be trusted. (The conversation was about getting Roumanian Bibles into Roumania) 5.9.56* (Misc. Memos. Re. Scriptures for Rumania 1947-68, Dosarul D8 – 22-3, din Arhiva BFBS) Sublinierea aparține autorului noțiței. Era vorba de găsirea unei modalități de a trimite, printr-o persoană, *Biblii* în România, ceea ce ar fi presupus, probabil, și contacte cu reprezentanți ai BOR. Nu cunoaș-

Versiunea sa i-a entuziasmat pe moment pe agenții Societății și pe fondul cunoașterii superficiale a limbii române (dacă nu ar fi avut o viziune atât de schematică a textului, ar fi trebuit să îi pună pe gânduri faptul că ei înșiși, ca străini, au putut corecta modul în care era redat cuvântul *dreptate* (Coțac 2014: 177, 214 etc.) –, inițial tradus printr-o lungă perifrază, o adevărată definiție), dar probabil a contat mai mult colaborarea în direcția anumitor năzuințe de colonialism cultural³⁸⁹: Cornilescu avea ca reper edițiile occidentale (Segond și Darby), oferind explicația: „sunt mai exacte *științificește*” (Cornilescu 1923: 569), deși ele, cum exemplificam mai sus, erau mai dependente de tradițiile proprii decât de rigoarea științifică³⁹⁰.

V.9. Concluzii

Cornilescu cade în extrema unui limbaj colocvial și inexact, preia orice sugestie de „ajustare” a textului în direcția confesionalizării protestante, introducând și altele noi, dintr-o

tem detaliile discuției cu activistul WCC, dar termenul folosit de secretarul UBS, Béguin, arată că, la acea dată, nici în mediile protestante nu mai făcea aceeași impresie „convertirea autentică” a lui Cornilescu – altfel, nu poți spune despre cineva care L-a întâlnit pe Dumnezeu că nu e de *încredere*. Mențiunea nu arăta că nu trebuie deranjat ori expus, ci că *nu trebuie avut încredere în el*. Atunci, era oare potrivit ca traducător al Bibliei?

³⁸⁹ Legătura dintre agenți și colonialismul britanic e recunoscută astăzi, chiar dacă se evidențiază și un efort al Societății pentru combaterea acestei tendințe și păstrarea identității culturale locale (Batalden/Cann/Dean 2004: 12).

³⁹⁰ Traducerile oficiale englezești, ca și toate celelalte occidentale, de la Luther încoace, erau făcute după textele originale grec și ebraic doar declarativ. În realitate, ele erau interpretări ale acestor surse prin prisma versiunilor Vulgata și Septuaginta – folosite ca „un fel de piatra Rosetta” (Pells 1911: 8). Lucru cu atât mai valabil pentru versiunea Darby.

perspectivă radicală. Din punct de vedere intelectual, e dependent mai mult de versiunea Louis Segond decât de vreun text original. Creditat, din neștiința limbii române și din interes prozelitist, de agenții BFBS, i-a dezamăgit ulterior și pe aceștia. Astăzi, ediția sa este depășită din toate punctele de vedere și de aceea credem că se impune o reevaluare a susținerii ei (și, în final, o înlocuire a ei, chiar și de cei care doresc să se raporteze la Textul Masoretic, de care dă mărturie doar indirect), ținând cont de noile realități interconfesionale și cu o perspectivă mai științifică și deschisă asupra surselor și metodelor de traducere.

V.10. Analiză comparată: Psalmul 10/11 și versetul 85/86,2

Psalmul 11, traducerea Cornilescu, față de alte ediții „britanice”

1. La Domnul **gălesc scăpare!** (În Domnul m-am încrezut – 1959) (Eu mă încredu în Iehova – 1863) (În Iehova mă încred – 1867) (În Domnul mă încred – 1921) Cum puteți să-mi spuneți: „Fugi în munții voștri, ca o pasăre?”

Psalmul 10, *Biblia* Sinodală 1914, cu sursele originale și intermediare occidentale

1. Spre Domnul **am nădăjduit** (ἐπὶ τῷ κυρίῳ πέποιθα – LXX) (יְהוָה בְּיֵהוָה – TM) (C’est en l’Éternel que je cherche un refuge – Segond) (In Jehovah have I put my trust – Darby), cum veți zice sufletului meu, mută-te în munți ca o pasăre?

Termenul „nădejde” este evitat deliberat.

2. Căci iată că cei răi încordează arcul, își potrivesc săgeata pe coardă, ca să tragă pe ascuns asupra **celor cu inima curată** (pe cei de inimă dreți –

2. Că iată păcătoșii au încordat arcul, gătit-au săgeți în tolbă, ca să săgete întru întunec **pre cei dreți la inimă** (τοὺς εὐθεῖς τῆ καρδίᾳ)

1859) (pre cei ce sunt cu inima curată – 1863) (pre cei drepți la inimă – 1867) (pre cei drepți cu inimă – 1921).

(לְיִשְׂרָאֵל) (sur ceux dont le coeur est droit) (at the upright in heart).

„Inima dreaptă” din sursele ebraică și greacă este redată prin „inima curată”, conform doctrinei protestante, la Cornilescu și în ediția 1863.

3. *Și când se surpă temeliile, ce ar putea să mai facă cel neprihănit?* (De se vor destruce temeliile, ce poate face giustul – 1859)(De se vor destruce stâlpii, ce poate să facă dreptul – 1863) (Căci temeliile se surpă; Dreptul ce poate să facă? – 1867) (Căci temeliile de se surpă, Dreptul ce poate să facă? – 1921)

3. *Că cele ce tu ai săvârșit, ei le-au stricat; dar dreptul ce a făcut?* (ὅτι ἂ κατηρτίσω καθεῖλον ὁ δὲ δίκαιος τί ἐποίησεν) (כִּי הֲשֵׁתִית וְהִרְסוּן צְדִיק מֵהַפְּעֵל) (Quand les fondements sont renversés, Le juste, que ferait -il?) (If the foundations be destroyed, what shall the righteous do?)

Fraza „Că cele ce tu ai săvârșit, ei le-au stricat” suna prea creștin pentru a se putea regăsi în versiunea ebraică păstrată de Sinagogă; va fi fost înlocuită cu una mai potrivită situației evreilor de după anul 70. De aici, diferența față de traducerea de linie (ortodoxă).

4. Domnul este în *Templul* (templu – 1859-1921) Lui cel sfânt, Domnul Își are scaunul de domnie în ceruri. Ochii Lui privesc, și pleoapele Lui cercetează pe fiii oamenilor.

4. Domnul în *Biserica* (ναῶν) (הֵיכָל) (temple) cea sfântă a sa, Domnul în cer scaunul lui, ochii lui spre cei sărac privesc, genele lui întrebă pre fiii oamenilor.

Tot din spirit polemic și identitar confesional, *Templu* apare, cu hipercorectitudine filologică, în loc de *Biserică*.

5. Domnul cearcă pe cel

5. Domnul întrebă pre cel

neprihănit (pe giustul – 1859)(cel drept – 1863 -1921), dar urăște pe cel rău și pe cel ce iubește silnicia.

drept (τὸν δίκαιον) (קִדְיָץ) (le juste) (the righteous one) și pre cel necredincios; iară cel ce iubește nedreptatea, urăște sufletul său.

Ca și în versetul 3, „dreptul” este înlocuit, în virtutea idiosincraziei confesionale protestante, cu „cel neprihănit”.

6. Peste cei răi plouă cărbuni, foc și pucioasă: un vânt dogoritor, iată *paharul de care au ei parte* (partea paharului lor – 1859, 1863, 1921) (partea cupei lor –1867).

6. Ploa-va preste cei păcătoși lațuri, foc și iarbă pucioasă și duh de vifor **partea paharului lor** (ἡ μερὶς τοῦ ποτηρίου αὐτῶν) (מֶרֶץ בּוֹךְ) (c'est le calice qu'ils ont en partage) (shall be the portion of their cup).

În cazul expresiei „Iată paharul de care au ei parte”, se traduce un ebraism („partea paharului”) cu o expresie românească „a avea parte de” – cu sensul de *șansă, noroc*. Ebraismul se referea totuși la drojdia care rămâne pe fundul paharului de vin atunci când trece de la unul la altul (74/75,8) – pe când încercarea de simplificare a limbajului aduce o aproximare a sensului.

7. *Căci Domnul este drept, iubește dreptatea, și cei neprihăniți privesc Fața Lui.* (Căci Domnul (fiind) giust iubește giustiția, aspectul lui caută la dreptate –1859) (Pentru că Iehova este dreptu, și iubesc dreptatea, la celu dreptu'și îndreptează aspectulu său – 1863) (Căci drept este Iehova, dreptate o iubesc; Pre cel

7. **Că drept este Domnul, și dreptăți au iubit, îndreptări au văzut fața lui (și dreptatea a iubit și fața Lui spre cel drept privește** – 1957) (ὅτι δίκαιος κύριος καὶ δικαιοσύνας ἠγάπησεν εὐθύτητα εἶδεν τὸ πρόσωπον αὐτοῦ) (כִּי־צַדִּיק יְהוָה צְדָקוֹת אֱהֵב וְיֶשֶׁר יְיָ) (פְּנִימוֹ) (Car l'Éternel est juste, il aime la justice; Les hommes

drept'1 vede facia lui – 1867)
(Căci drept este Domnul,
dreptate iubește el, dreptii văd
fața lui – 1921)

droits contemplent sa face) (For
righteous is Jehovah; he loveth
righteousness, his countenance
doth behold the upright).

Cornilescu îl urmează pe Segond, cu adaptarea protestantă:
drept – neprihănit doar în privința omului, pe când în privința
lui Dumnezeu, *δίκαιος* rămâne *drept*.

86,2 – versiuni britanice

Păzește sufletul meu,
pentru că sunt cuvios; tu,
Dumnezeul meu, mântuiește pe
servul tău, care speră la tine –
1859

Apără viața mea, căci eu
sunt piosu; ajută servului tău, tu
Dumnezeulu meu, în carele mă
întredu eu – *1863*

Păzesce sufletul meu, căci
cuvios sum.

Ajută, Dumnezeul meu,
pre servul tău, carele se încrede
în tine – *1867*

Păzește sufletul meu căci
cuvios sunt. Ajută, Dumnezeul
meu, pre servul tău, carele în tine
se încrede – *Nitzulescu*
1911/1921

85,2 – versiunea de linie și surse

Păzește sufletul meu, că
cuvios sânt, mântuiește pre
robul tău Dumnezeul meu, pre
cel ce nădăjduiaște spre tine –
1858 (Șaguna)

Păzește sufletul meu, că
cuvios sunt, mântuiește pre
robul tău, Dumnezeul meu, pre
cel ce nădăjduește spre Tine –
1914

Păzește sufletul, căci
cuvios sunt; *mântuiește*,
Dumnezeul meu, pe robul tău,
pe cel ce *nădăjduiește* în Tine –
1957

Garde mon âme, car je
suis pieux ! Mon Dieu, sauve
ton serviteur qui se confie en toi!
– *Segond*

Păzește-mi sufletul, *căci sunt unul din cei iubiți de Tine!*
Scapă, Dumnezeule, pe robul Tău, care se *încrede* în Tine!
– Cornilescu (1920, 1921, 1924, 1931)

Keep my soul, for I am godly; O thou my God, save thy servant who confideth in thee –
Darby

Se constată înlocuirea, la Cornilescu, a adjectivului *cuvios* cu perifraza *unul din cei iubiți de Tine*; a verbului *a mântui*, la modul imperativ, cu *a scăpa* (în timp ce alte versiuni britanice preferau deja *a ajuta*); și a verbului *a nădăjdui* cu *a se încrede* (sugestie din 1863 și susținută, în acest caz, de Textul Masoretic).

φύλαξον τὴν ψυχὴν μου ὅτι θεός εἰμι σῶσον τὸν δοῦλόν σου ὁ θεός μου τὸν ἐλπίζοντα ἐπὶ σέ – LXX

שְׁמֶרָה נַפְשִׁי כִּי־אֱ־יָדָעְתִּי אֱ־לֹהִי הַבּוֹטֵי
TM אֱ־לֹהִי